

Turinys

Įžanga	3
I DALIS. BENDRIEJI PASTEBĖJIMAI DĖL YPATINGOSIOS TEISENOS CIVILINIAME PROCESSE	8
1.1. Ypatingosios teisenos kilmė ir istorinė raida Lietuvoje	8
1.2. Ypatingosios teisenos reformos pagrindai	13
1.3. Šiuolaikiniam civiliniam procesui keliami tikslai ir jų reikšmė ypatingosios teisenos institutui	18
1.4. Ypatingosios teisenos instituto vieta civilinio proceso teisėje	22
II DALIS. YPATINGOSIOS TEISENOS ATRIBOJIMAS NUO GINČO TEISENOS	26
2.1. Pagrindiniai ypatingosios teisenos ir ieškinio (ginčo) teisenos skirtumai	26
2.2. Ypatingosios teisenos proceso principų veikimas	30
2.3. Bylų priskyrimo nagrinėti ypatingąja teisea pagrindiniai kriterijai	35
III DALIS. PROCESINIAI YPATUMAI IR TEISMO VAIDMUO BYLAS NAGRINĖJANT YPATINGOSIOS TEISENOS TVARKA	39
3.1. Pagrindiniai bylų nagrinėjimo ypatingosios teisenos tvarka ypatumai	39
3.2. Teismo vaidmuo nagrinėjant bylas ypatingąja teisea	45
3.2.1. Byloje dalyvaujantys asmenys	48
3.2.2. Procesiniai dokumentai	52
3.2.3. Bylų teisingumas	53
3.2.4. Pasirengimas teismui bylos nagrinėjimui	54
3.3. Bylinėjimosi išlaidų nepaskirstymas ypatingosios teisenos byloje	56
Išvados	58
Literatūros sąrašas	
Santrauka	
Summary	

Ižanga

Civilinio proceso teisės tikslas neabejotinai yra kuo teisingiau ir kaip galima greičiau išnagrinėti kiekvieną civilinę bylą. Teisminės gynybos spartumas yra tiesiogiai susijęs su galimybe diferencijuoti civilinių bylų nagrinėjimo būdus. Ne visi civiliniai ginčai pasižymi vienodu socialiniu reikšmingumu, spręstinų klausimų skaičiumi ir jų sudėtingumu, todėl nėra tikslinga visoms ginčų rūšims taikyti vieną ir tą patį civilinių bylų nagrinėjimo modelį¹.

Lietuvos teisės teorijoje buvo įprasta, kad civilinis procesas nagrinėjamas tik ginčo teisenos aspektu. Tuo tarpu ypatingoji teiseną užmirštama. Detaliau civilinio proceso ypatingąją teiseną savo darbuose yra nagrinėję tik Vl. Mačys² bei profesorius J. Žeruolis.³

Šiame darbe, manau, tikslinga yra išsiaiškinti, kas tai yra teiseną. Taigi *teiseną* įvairių teisės specialistų apibrėžiama kaip speciali civilinių bylų nagrinėjimo tvarka, taikoma vienodos materialiosios teisinės prigimties civilinių bylų visumai⁴.

Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, nuosekliai vykdant teisės sistemos reformą tapo akivaizdu, kad galiojančio Civilinio proceso kodekso normos visiškai nebeužtikrina šiuolaikiniam civiliniam procesui keliamų reikalavimų įgyvendinimo. Buvo labai palanki terpė nesąžiningai ginčo šaliai užtęsti procesą, nebuvo pakankamai veiksmingų procesinio poveikio priemonių bei sankcijų nesąžiningai ginčo šaliai sudrausminti, neiškios teismo galių ribos, nebuvo ryškesnės proceso taisyklių diferenciacijos įvertinant bylos pobūdį, sudėtingumą ir pan. Be to, reikėjo užtikrinti proceso koncentruotumą ir operatyvumą. Vėl buvo susidomėta ypatingosios teisenos institutu. Ši teiseną buvo analizuota teisės specialistų ir reformuota.

Šią teiseną analizavo nedaugelis mokslininkų. Ypatingosios teisenos esmę bei santykį su ginčo teiseną plačiau yra nagrinėjęs profesorius V. Nekrošius. Reformuojant ypatingosios teisenos institutą Lietuvoje, profesorius V. Nekrošius siūlė "įvertinti ir perimti kas yra gero kitose valstybėse (pavyzdžiui, pati ypatingosios teisenos koncepcija, oficialumo ir inkvizitorinio principų realizavimas), bet nepamiršti ir Lietuvoje sukauptos

¹ NORKUS, R. Sumarinis civilinių bylų nagrinėjimas: teoriniai ir praktiniai aspektai. Daktaro disertacija. Vilnius: MRU, 2005.

² MAČYS, Vl. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924. p. 365-392.

³ ŽERUOLIS, J. Tarybinio civilinio proceso esmė. Vilnius, 1969. p. 173-202.

⁴ LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2003. I t; p. 50.

praktikos”⁵. Ypatingosios teisenos instituto reforma Lietuvoje buvo neišvengiama, nes rinkos sąlygomis vis labiau sudėtingesni tapo civiliniai, darbo, šeimos, komerciniai bei kiti teisiniai santykiai ir tuo metu galiojęs Civilinio proceso kodeksas nebegalėjo užtikrinti šiuolaikiniam civiliniam procesui keliamų tikslų ir reikalavimų įgyvendinimo.

Ypatingosios teisenos esmę bei santykį su ginčo teiseną savo civilinio proceso vadovėliuose taip pat yra apibrėžęs profesorius V. Mikelėnas.

Naujojo Civilinio proceso kodekso kūrėjai rėmėsi kontinentinės Europos, ypač Vokietijos, Austrijos proceso modeliu. Akivaizdu ir tai, kad įstatymo leidėjas 2002 m. Civilinio proceso kodekse pasistengė įdiegti ne tik vakarų Europos valstybių patirtį, bet ir Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijose pateikiamas principines civilinio proceso nuostatas. Pavyzdžiui, rekomendacijoje Nr. R(81) 7 numatytos šios pagrindinės priemonės: teismo proceso supaprastinimas, taikių susitarimų skatinimas, teismo proceso pagreitinimas, teismo išlaidų mažinimas, supaprastintų procedūrų atskirų kategorijų byloms įtvirtinimas.⁶

Taigi, ypatingoji teiseną buvo reformuota iš esmės. Pasikeitė kriterijai, kuriais buvo remtasi bylas priskiriant nagrinėti šia teiseną. Pagrindinis bylų priskyrimo ypatingajai teisenai kriterijus buvo ginčo dėl teisės buvimas ar nebuvimas, ir šis kriterijus neatitiko visų bylų pobūdžio. Pakito šiai teisenai keliami tikslai ir principai, taip pat ir teisėjo vaidmuo pačiame procese.

Proceso koncentruotumo ir operatyvumo siekimas bylose, nagrinėjamos ypatingosios teisenos tvarka, yra netgi didesnis, nei bylose, nagrinėjamos ieškinio teisenos tvarka. Daug dėmesio skiria Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, vykdydamas jam priskirtą vienodą teismų praktikos ir teisės aiškinimo funkciją. Taip pat ir 1953 m. įsigaliojusi Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalis numato, kad nustatant kiekvieno asmens teises ir pareigas ar jam pareikštą kaltinimą, asmuo turi teisę, kad jo byla būtų išnagrinėta per įmanomai trumpiausią laiką pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo.⁷

Darbe formuluojama ypatingosios teisenos civiliniame procese sąvoka, apibūdinami ypatingosios teisenos bei ieškinio teisenos civiliniame procese požymiai, siekiama nustatyti šių procesų atribojimo kriterijus.

⁵ NEKROŠIUS, V. Ypatingoji teiseną civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškinine teiseną ir reforma (lyginamoji analizė). Teisė. 1999, Nr. 33 (2); p. 53. VALANČIUS, V. Naujasis CPK – ar teisėjo darbas taps sudėtingesnis? Jurisprudencija, 2003, t. 37(29); p.19–25.

⁶ VALANČIUS, V. Naujasis CPK – ar teisėjo darbas taps sudėtingesnis? Jurisprudencija. 2003, t. 37(29); p.19.

⁷ NEKROŠIUS, V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002, p.11.

TEMOS AKTUALUMAS. Nagrinėjama tema aktuali dėl ypatingą teiseną reglamentuojančių normų pertvarkymo, t.y. iš esmės naujo ypatingosios teisenos proceso reglamentavimo ir, palyginti, neilgos taikymo praktikos. Šiuolaikinė teisinė sistema yra dinamiška, visuomenės santykiai nuolat vystosi ir kinta, todėl įstatymų leidėjas privalo operatyviai reaguoti į šiuos dinaminis procesus bei sudaryti kuo efektyvesnes bei paprastesnes įvairių visuomenės santykių reguliavimo galimybes. Kiekvienas žmogus, susiduriantis su teise, tikisi kuo greičiau ir paprasčiau išspręsti vienokias ar kitokias iškilusias problemas.

DARBO TIKSLAS IR TYRIMO OBJEKTAS. Tyrimo problematikai išanalizuoti, šiame darbe iškelti šie tikslai: atskleisti ypatingosios teisenos esmės ypatumus bei ypatingosios teisenos santykį su ginčo teiseną, tikslus, principus, aptarti ypatingosios teisenos vietą civilinio proceso teisėje ir, apžvelgti teismų praktiką taikant esamą teisinį reglamentavimą. Akcentuojami ypatingosios teisenos panašumai su Vokietijoje bei Austrijoje egzistuojančia ypatingosios teisenos koncepcija. Ginčo ir ypatingosios teisenos analizė remiasi atskirų ypatingosios teisenos bylų grupių aptarimu bei pastebėtų problemų akcentavimu, galimu jų sprendimo būdu.

TYRIMO METODAI. Siekiant užsibrėžto tyrimo tikslo, tyrimo metu kompleksiskai buvo naudojami teoriniai bei empiriniai mokslinio tyrimo metodai.

Iš teorinių metodų paminėtini šie: loginis, sisteminis, lyginamasis ir istorinis.

Loginis metodas būtinas atskleidžiant bet kokio mokslinio darbo tikslus, aiškinantis teisės normų turinį, pateikiant išvadas bei rekomendacijas.

Sisteminis metodas leidžia daryti išvadas dėl tam tikrų teisės normų turinio bei jų praktinio taikymo.

Istorinio metodo pagalba atskleidžiami ypatingosios teisenos civiliniame procese ypatumai, jų specifika analizuojami remiantis tarpukario Lietuvos teisės aktais, 1964 metų Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksu.

Lyginamasis metodas pasitelktas siekiant atskleisti skirtumus ir panašumus tarp nacionaliniuose teisės aktuose ir užsienio teisės aktuose įtvirtinto reglamentavimo.

Pagrindinis tyrimo metu panaudotas empirinis metodas yra dokumentų analizės metodas, kurio pagalba buvo tiriami Lietuvos Respublikos teisės aktai, teismų nutarimai, išaiškinimai, nutartys ir kiti procesiniai dokumentai.

DARBO ORIGINALUMAS. Ypatingosios teisenos esmė buvo nagrinėta Lietuvos autorių darbuose, užsienio šalių autorių darbuose. Šiame darbe pateikiama ypatingosios teisenos esmės problematikos analizė. Teorinės interpretacijos iliustruojamos teismų

praktika, bandant suvokti ypatingosios teisenos instituto veikimą. Nuo 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojus vadinamam naujamam Civilinio proceso kodeksui, formuojasi ypatingosios teisenos normų taikymo teismuose praktika ir jau galima praktiniu požiūriu įvertinti šios reformos reikšmę.

Vilniaus universitete Teisės fakultete, per praėjusius trejus metus panašia tema buvo parašyti tik du darbai.

DARBO STRUKTŪRA. Darbą sudaro trys dalys.

1. Bendrieji pastebėjimai dėl ypatingosios teisenos civiliniame procese. Pirmojoje dalyje aptariama ypatingosios teisenos kilmė, istorinė raida Lietuvoje, reforma, bei šio instituto vieta civilinio proceso teisėje.

2. Ypatingosios teisenos atribojimas nuo ginčo teisenos. Antrojoje dalyje akcentuojami pagrindiniai ypatingosios teisenos ir ginčo teisenos bruožai bei skirtumai, pagrindinės šių teisenų atribojimo problemos bei bylų priskyrimo nagrinėti šia teiseną pagrindiniai kriterijai.

3. Procesiniai ypatumai ir teismo vaidmuo bylas nagrinėjant ypatingosios teisenos tvarka. Šiame skyriuje siekiama pateikti Teismo vaidmens svarbą nagrinėjant bylas šia teiseną ir aptartas bylinėjimosi išlaidų nepaskirstymo principas ypatingosios teisenos bylose.

SVARBIAUSI ŠALTINIAI. Pagrindinės naudotų šaltinių rūšys yra teisinė doktrina ir teismų praktika. 2002 metų Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas yra pagrindinis norminis darbo šaltinis. Darbe taip pat analizuojama Lietuvos Respublikos Konstitucija bei kiti norminiai teisės aktai. Darbe yra vertinama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, konsultacijos, apibendrinimo medžiagos apžvalga nagrinėjant bylas, susijusias su ypatingąją teiseną.

Aptariant ypatingosios teisenos problematikos specifiką civiliniame procese, ateities tendencijas, yra remiamasi Lietuvos bei užsienio valstybių civilinio proceso teisės doktrina.

Ypatingosios teisenos analizės prasmę pripažįstamas profesoriaus J. Žeruolio darbas – “Tarybinio civilinio proceso esmė”.⁸ Šį institutą yra analizavęs Vl. Mačys savo darbe „Civilinio proceso paskaitos“.⁹

⁸ЖЕРУОЛИС, Ю. *Сущность советского гражданского процесса*: Вильнюс, 1969. p.173-202

⁹LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t; p. 373.

Iš lietuvių autorių paminėtinas profesorius V. Nekrošius, kuris savo darbuose tyrinėjo ypatingosios teisenos problematiką: “Ypatingoji teisena civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškinine teisena ir reforma (lyginamoji analizė)”, knyga “Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės”, E. Laužikas, V.Mikelėnas, V.Nekrošius „Civilinio proceso teisė“.

Ypatingosios teisenos reformos klausimus analizavo I. Žemkauskienė savo straipsniuose: „Ypatingosios teisenos reformos prielaidos” bei “Ypatingoji teisena naujajame civilinio proceso kodekse”.

I DALIS. BENDRIEJI PASTEBĖJIMAI DĖL YPATINGOSIOS TEISENOS CIVILINIAME PROCESE

1.1. Istorinė ypatingosios teisenos kilmė ir raida Lietuvoje

Kaip ir daugelyje Europos valstybių, Lietuvos civiliniame procese egzistuoja dvi savarankiškos teisenos – ginčo ir ypatingoji. Teisenų išskyrimą nulėmė romėnų civilinės teisės recepcija, kur istoriškai procesai vystėsi kaip dvi santykinai savarankiškos proceso formos: *iurisdictio contentiosa* ir *iurisdictio voluntaria*,¹⁰ pasižyminčios skirtingomis priemonėmis spartesniam nei įprasta bylų išnagrinėjimo tikslui pasiekti. Jau senovės romėnai rėmėsi atskiromis ieškinių rūšimis materialinėje teisėje ir tai sudarė sąlygas riboti įrodinėjimo dalyką byloje, šalių procesines teises ar leistinas įrodinėjimo priemones, t.y. išreiškė materialias proceso paspartinimo galimybes.

Kiekviena šalis, kurios teisinėje sistemoje egzistuoja tokia proceso forma, šios teisenos pavadinimai skiriasi, pavyzdžiui, Prancūzijoje ypatingoji teisena vadinama išimtinė teisena *jurisdiction gracieuse*, Vokietijoje – savanoriška teisena *freiwillige Gerichtsbarkeit*, Italijoje *jurisdizione volontaria*, Lenkijoje neprocesinė teisena *postępowanie nieprocesowe*.¹¹

Kalbant apie ypatingosios teisenos kilmę, svarbu paminėti ypatingosios teisenos koncepciją Vokietijoje ir Austrijoje, nes nei Vokietijoje, nei Austrijoje normos, reglamentuojančios bylų nagrinėjimą ypatingąja teisena, nėra Civilinio proceso kodekso dalis. Bylų, nagrinėjamų ypatingąja teisena tvarka reglamentuota atskiruose įstatymuose ir abiejose valstybėse ši tvarka yra panaši.¹²

Profesorius V.Nekrošius rašo, jog esminis bruožas, lėmęs ypatingosios teisenos susiformavimą, buvo ypatingas valstybės ir viešasis interesai. Būtent viešasis interesas lėmė pakankamai priešingo civilinio proceso įprastajam civiliniam procesui susiformavimą. „Ypatingas valstybės interesas kai ji privalo save identifikuoti su privačiu asmeniu, dalyvaujančiu tam tikruose privataus pobūdžio teisiniuose santykiuose, ir viešasis interesas, kad tam tikrų sąlygų egzistavimas prieš priimant vienokį ar kitokį

¹⁰ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t; p. 376.

¹¹ MIKELĖNAS, V. *Civilinis procesas*. D2. Vilnius: Justitia, 1997.

¹² NEKROŠIUS, V. Ypatingoji teisena civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškine teisena ir reforma (lyginamoji analizė). *Teisė*. 1999, Nr. 33 (2); p. 48. Austrijoje 1854 m. Gesetz uber das gerichtliche Verfahren in Rechtsangelegenheiten ausser Streitsachen, Vokietijoje 1898 m. Gesetz uber Angelegenheit der freiwilligen Gerichtsbarkeit.

sprendimą būtų patikrintas itin kruopščiai, o tikrinančiojo teisės nebūtų varžomos šių teisinių santykių dalyvių valios. Tokio pobūdžio sričių kasdieniniame gyvenime gana daug ir jos yra labai svarbios. Pavyzdžiui, tėvystės teisių atėmimas, oficialių registru tvarkymas ir panašiai. Atsižvelgiant į jų svarbumą ir buvo pavesta vienas įgyvendinti valstybės administraciniam aparatui, o kitas – teisminiam aparatui.¹³

Nagrinėjant temą apie ypatingosios teisenos esmės problematiką Lietuvoje, manau būtų tikslinga apžvelgti lemtingų praėjusio XX amžiaus pradžios įvykius - istorinę ypatingosios teisenos raidą pradedant 1918 m. - 1940 m. ir baigiant Nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu.

Svarbu pažymėti, kad iki pat Nepriklausomybės paskelbimo 1918-02-16, Lietuva savo civilinio proceso kodekso neturėjo. Lietuva ilgą laiką neturėjo savo nacionalinės atskiros privatinės teisės sistemos, nes po lemtingų valstybės padalijimų ir okupacijos XVIII amžiuje, ji buvo Rusijos Imperijos dalimi.

Tarpukario laikotarpiu Lietuvoje buvo naudojamos net keturios privatinės teisės sistemos – Klaipėdos krašte galiojo Vokietijos civilinis ir komercinis kodeksai, Užnemunėje – Prancūzijos civilinis ir komercinis kodeksai, Palangoje ir Zarasų krašte – Kuršo teisė ir vietinių civilinių įstatymų rinkinys, o visoje kitoje Lietuvos dalyje – 1964 m. Rusijos Imperijos civilinės teisenos įstatymas.¹⁴

Minėtas Rusijos Imperijos civilinės teisenos įstatymas buvo parengtas vadovaujantis liberalaus modelio 1806 m. Prancūzijos civilinio proceso kodeksu. Tad tuo metu galiojo liberalus civilinis procesas. Tik nuo 1934 m., kai buvo padaryti kelių straipsnių pakeitimai (Rusijos Imperijos civilinės teisenos įstatymo 82 ir 82¹), kuriuose buvo įtvirtinta teismo pareiga rūpintis esminių bylos aplinkybių išaiškinimu, galima kalbėti apie “mišraus” civilinio proceso modelio egzistavimą.¹⁵

Ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatumus tarpukario Lietuvoje reguliavo Civilinės teisenos įstatymo ketvirtoji knyga (1401-1460⁶¹ str.). Ypatingoji teiseną žinoma kaip apsaugos teiseną. Bylas nagrinėjo taikos teisėjai (o nuo 1933 m. apylinkės teisėjai). VI. Mačys savo darbuose paminėjo, kad apsaugos teisei bylos buvo priskiriamos turint tikslą “patikrinti ir apsaugoti neginčijamas teises”.¹⁶

¹³ NEKROŠIUS, V. Ypatingoji teiseną civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškiniu teise ir reforma (lyginamoji analizė). Teisė. 1999, Nr. 33 (2); p. 48.

¹⁴ Lietuvos valstybės teisės aktai (1918 02 16 –1940 06 15).-Vilnius: 1996; Prieiga per internetą www.jbblegal.lt/upload/doc./lt/verslo%20aplinkos%20kurimas.pdf

¹⁵ NEKROŠIUS V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. p.55-56.

¹⁶ MAČYS VI. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924.p. 365.

Tarpukario Lietuvos civiliniame procese teisėjas buvo pasyvus. Tačiau ginčo teisenoje ir apsaugos teisenoje teisėjo vaidmuo skyrėsi. Pagrindžiant šį teiginį, paminėsiu VI. Mačio civilinio proceso paskaitas, kuriose jis rašė, kad teisėjas, nagrinėdamas apsaugos bylas, buvo aktyvesnis, jis turėjo teisę išreikalauti įrodymus, pats rinkti įrodymus, o kai kuriais atvejais jam tai buvo nurodoma įsakmiai. Be to, kai kurias bylas teismas galėjo pradėti ex officio (pavyzdžiui, turto savininkui mirus, teisėjas savo iniciatyva galėjo imtis priemonių turtui apsaugoti).¹⁷

Įstatyme buvo įtvirtinta taisyklė, kad bylą nagrinėjant apsaugos teiseną kilus ginčui, byla turėjo būti išnagrinėjama pagal ginčo teisenos taisykles.

Apsaugos teiseną buvo nagrinėjamos bylos dėl vaikų įteisinimo, įvaikinimo, asmens pripažinimo nežinia kur esančiu, įgaliojimo panaikinimo, dėl palikimo padalijimo ir paveldimo turto apsaugos ir kitos bylos. Bylų sąrašas buvo baigtinis, tačiau laikui bėgant jis keitėsi vienas bylas išbraukiant ir papildant kitomis. Tai reiškia, kad jau tuo metu galiojo taip vadinamas sąrašo principas. Teismas, nagrinėdamas apsaugos teisenos bylas vadovavosi bendrais principais, taikytiniais visam civiliniam procesui. Apie tai savo darbuose minėjo VI. Mačys. Jis rašė, kad apsaugos teisenos „bylų sprendimo tvarka tarpais panaši į ginčo bylų sprendimo tvarką, tarpais skiriasi nuo jos“. Skyrėsi nuo ginčo bylos, kuriose pareiškėjas „nekreipė jokio reikalavimo į kitą asmenį“. Pavyzdžiui, bylos dėl įvaikinimo, dėl vaiko įteisinimo, dėl įpėdinių turto apsaugojimo ir panašiai. Kitoje grupėje buvo bylos, kurios buvo „arčiau ginčo bylų“. Tai bylos dėl asmens pripažinimo dingusiu, dėl paveldėto turto padalijimo ir panašiai.¹⁸

Tarybiniu laikotarpiu galiojo 1964 m. Civilinio proceso kodeksas. Tai buvo socialistinio civilinio proceso kodeksas¹⁹.

Materialinių subjektinių teisių apsaugos procedūrą 1964 m. Civilinio proceso kodekse reglamentavo 25 – 33 skirsniai. Ypatingoje teisenoje nebuvo šalių, bylose (daugumoje iš jų) nebuvo ginčo, nebuvo trečiųjų asmenų instituto, ieškinio ir priešieškinio, taikos sutarties institutų, teismas, nagrinėdamas bylas, savo sprendimu netaikė sankcijų, o apsiribojo tik pareiškėjo prašymo išsprendimu.²⁰

Visu tarybiniu laikotarpiu Lietuvoje galiojusio civilinio proceso kodekse ypatingosios teisenos reglamentavimas buvo grindžiamas „dalyko teorija“, kuri ir pasireiškė tuo, kad ypatingoji teiseną buvo apibrėžiama kaip vienašalė teiseną, skirta ne

¹⁷ MAČYS VI. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924. p. 366.

¹⁸ Ibidem, p. 365.

¹⁹ ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingoji teiseną naujajame civilinio proceso kodekse. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2002, t. 28(20).p.42

²⁰ ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2003, t. 37(29); p. 162.

ginčo byloms nagrinėti supaprastinta tvarka. Teismas, nagrinėdamas šias bylas, savo sprendimu netaikė sankcijų, o apsiribojo tik pareiškėjo prašymo išsprendimu. Taigi ypatingoji teiseną buvo tarsi ieškininės (ginčo) teisenos ypatumas.²¹

1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, įstatymu „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“ buvo nustatyta Lietuvos įstatymų leidėjo naujai išleidžiamų ir senųjų sovietinių teisės aktų galiojimo taisyklės,²² buvo nustatyta, kad galioja tik tie iki tol veikę įstatymai ir teisės aktai, kurie neprieštarauja Laikinajam Pagrindiniam įstatymui.

Tačiau civilinį procesą iki naujojo Civilinio proceso kodekso įsigaliojimo, toliau reglamentavo 1964 m. Civilinio proceso kodeksas. Tiesa, su kai kuriais pakeitimais ir papildymais. Tačiau nors ir ne kartą koreguotas, šis Civilinio proceso kodeksas nebegalėjo užtikrinti šiuolaikiniam civiliniam procesui keliamų tikslų ir reikalavimų įgyvendinimo.

Kyla klausimas, kodėl taip ilgai Lietuvoje nebuvo sudarytas naujas Civilinio proceso kodeksas, o buvo vadovaujama 1964 m. Rusijos civilinės teisenos įstatymu.

Visų pirma, perėjimas po Nepriklausomybės atkūrimo prie kitų, privatinę nuosavybę ir verslo laisvę grindžiamų visuomeninių santykių buvo gana sunkus ir skausmingas, nes reikėjo pereiti nuo socialistinio prie privačia nuosavybe paremto ūkio ir laisvo verslo labai greitai, be to nebuvo įmanoma atkurti visos sovietinės okupacijos išvakarėse galiojusios privatinės teisės sistemos ir nebuvo praktiškai ką receptuoti, nes galiojusi socialistinė teisė iš esmės netiko, todėl reikėjo kurti naują privatinės teisės sistemą.²³

Naujos privatinės teisės sistemos sukūrimui buvo reikalinga pradėti keisti ir formuoti naują teisinę sąmonę, sukurti ir priimti tinkamas, naujus visuomeninius santykius atitinkančias privatinės teisės normas ir pertvarkyti teisinių bei kitų valstybės institucijų sistemą.

Profesoriaus V. Nekrošiaus nuomone, buvo kelios priežastys, nulėmusios, kad Lietuvoje nebuvo civilinio proceso kodekso, o buvo vadovaujama minėtoju 1964 m. Rusijos civilinės teisenos įstatymu. Visų pirma, tai buvo vienas pažangiausių Europoje įstatymų (buvo sukurtas remiantis 1806 m. Prancūzijos civilinio proceso kodekso

²¹ ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2003, t. 37(29); p. 42–49.

²² ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingoji teiseną naujajame civilinio proceso kodekse. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2002, t. 28(20).p. 212-218.

²³ Lietuvos valstybės teisės aktai (1918 02 16 –1940 06 15).-Vilnius: 1996. Prieiga per internetą www.jbblegal.lt/upload/doc/lt/verslo%20aplinkos%20kurimas.pdf.

pavyzdžiu), o be to buvo norima stabilaus teisėsaugos institucijų darbo, o kardinalūs pakeitimai tuo metu galėjo destabilizuoti šių institucijų veiklą.²⁴

Įsigilinęs į tarybinio civilinio proceso niuansus, profesorius V.Nekrošius teigia, kad tarybinio civilinio proceso negalima priskirti nei prie socialinio, nei prie liberaliojo civilinio proceso modelio, kadangi teismo galios buvo didesnės už bet kurio kito modelio. Visam tarybiniam civiliniam procesui buvo būdinga viena procesinė forma, todėl ir ypatingoji teiseną mažai skyrėsi nuo viso proceso.

Procese teismas privalėjo nustatyti objektyvią tiesą, privalėjo savo iniciatyva pradėti tirti naujus faktus, galėjo neribotai rinkti įrodymus. Visa tai rodo, kad teisėjas buvo aktyvus procese. Teisėjas procesui vadovavo materialiuoju požiūriu, t.y. teisėjas buvo atsakingas ne tik už bylos eigą, bet ir už jos baigtį ir rezultatą.²⁵

Plačiau apie teisėjo vaidmenį civiliniame procese aprašysiu kitame skyrelyje.

Taigi, apibendrinant galima pasakyti, kad įsigaliojęs naujasis Civilinio proceso kodeksas įtvirtino civilinio proceso reglamentavimą, pagrįstą socialiojo civilinio proceso modeliu. Esminė reforma padaryta ir ypatingojoje teisenoje. Šios reformos esmę aprašysiu kitame skyrelyje.

²⁴ NEKROŠIUS, V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. p.55.

²⁵ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2003. I t.p.193.

1.2. Ypatingosios teisenos reforma

Ypatingosios teisenos kaip savarankiškos teisenos susiformavimą civilinio proceso teisės teorijoje lėmė ypatingas valstybės interesas. Skiriamas toks ypatingas valstybės interesas, kai ji privalo save identifikuoti su privačiu asmeniu, kuris yra tam tikrų privataus pobūdžio teisinių santykių dalyvis, ir viešasis interesas, kad tam tikrų sąlygų egzistavimas prieš priimant vienokį ar kitokį sprendimą, būtų patikrintas itin kruopščiai, o teismo, atliekančio tą patikrinimą teisės nebūtų varžomos šių teisinių santykių dalyvių valios.²⁶

Pasak I. Žemkauskienės, nors teisiniai santykiai tarp privačių teisės subjektų dažniausiai susiformuoja be valstybės įsikišimo, vis dėlto valstybė suinteresuota, kad būtų užtikrintas šių teisinių santykių stabilumas. Vienu atveju valstybė veikia kaip iškilusių konfliktų sprendėja, kur ginčo teisenoje teismo priimami priverstinai vykdomi sprendimai, kitu atveju valstybė dalyvauja sukuriant tam tikrus teisinius santykius arba veikia materialinių subjektinių teisių įgyvendinimo procese, kad ateityje būtų išvengta konfliktų arba kad būtų užtikrinti mažiau apsaugotos teisinio santykio šalies interesai (teismo veikla ypatingojoje teisenoje).²⁷

Kuriant tarybinį 1964 m. Civilinio proceso kodeksą, buvo įtvirtintas Tarybų socialistinių respublikų sąjungų ir sąjunginių respublikų civilinio proceso pagrindų pirmas straipsnis, kuriuo buvo nustatyta, kad visos civilinės bylos yra nagrinėjamos pagal bendrąsias proceso taisykles, o atskirų kategorijų byloms nagrinėti gali būti nustatytos tam tikros išimtys. Visų sąjunginių respublikų civilinio proceso kodeksuose be ieškininės teisenos buvo įtvirtinta ir ypatingoji teiseną, kurios tvarka teismas nesprenžia šalių ginčo dėl teisės, o tik patvirtina neginčijamas subjektyvines teises.²⁸

Lietuvos Civilinio proceso teisės teorijoje jau buvo įprasta, kad civilinis procesas nagrinėjamas tik ginčo teisenos aspektu. Kaip būdingiausias tarybinio civilinio proceso požymis nurodoma viena procesinė forma, todėl, neatsižvelgiant į tai, kad be ieškininės teisenos (ginčo teisenos) buvo ir ypatingoji teiseną, visos bylos buvo nagrinėjamos pagal bendrąsias ieškininės teisenos taisykles, išskyrus tam tikrus įstatymo leidėjo numatytus ypatumus.²⁹

²⁶ NEKROŠIUS, V. Ypatingoji teiseną civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškinine teiseną ir reforma (lyginamoji analizė). Teisė. 1999, Nr 33 (2); p. 48.

²⁷ ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2003, t. 37(29); p. 42–49.

²⁸ ŽERUOLIS, J. Ypatingosios teisenos bylos liaudies teismuose. Socialinė teisė, 1969, Nr.1.

²⁹ ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2003, t. 37(29); p. 48.

Istoriškai susiklostė, kad ypatingoji teisena Lietuvoje yra civilinio proceso dalis. Tarpukario Lietuvoje ypatingosios (apsaugos) teisenos normos buvo Civilinės teisenos įstatymo, reglamentavusio visą civilinį procesą, dalis, jo institutas. Bylos buvo nagrinėjamos pagal bendras proceso taisykles, bet su ypatumais, numatytais minėtame ypatingosios (apsaugos) teisenos institute.³⁰

V. Nekrošius savo darbuose pateikia nuomonę, kad 1964 m. Lietuvos Civilinio proceso kodekso struktūra rodo, jog kad ypatingoji teisena Lietuvoje pripažįstama civilinio proceso dalimi. Ypatingąja teisena nagrinėjamos tik bylos, nurodytos Civilinio proceso kodekso 270 straipsnyje. Tačiau tiek Civilinio proceso kodekse, tiek Lietuvos civilinio proceso teisės mokslo pradžios pozicija skiriant ypatingąją ir ieškininę teisena buvo pagal tai, ar yra ginčas ar nėra. Ir nors ypatingąja teisena šiandien dažnai nagrinėjamos kai kurios bylos, kuriose yra ginčas dėl teisės, pavyzdžiui, tokios bylos kaip skundai dėl notarų ir atliekančių notarinius veiksmus institucijų veiksmų, civilinės metrikacijos įrašų neteisingumo nustatymas, turinčių juridinę reikšmę faktų nustatymas, nors ginčo ir nėra, visvien laikoma esminiu šios teisenos bruožu.³¹

Civilinio proceso kodekso 271 straipsnio trečiojoje dalyje buvo nustatyta taisyklė, kad jeigu nagrinėjant bylą ypatingąja teisena, kyla ginčas dėl teisės, nagrinėtinos ieškinio teisena, teismas pareiškimą palieka nenagrinėtą ir išaiškina suinteresuotiems asmenims, jog jie turi teisę pareikšti ieškinį bendraisiais pagrindais.³²

Toks reikalavimas, kad kilus ginčui pareiškimas būtų paliekamas nenagrinėtas, lėmė dviejų procesų būtinumą, o tai neabejotinai reiškė vėlesnį galutinio sprendimo priėmimą ir neužtikrino šiuolaikiniam procesui keliamų operatyvumo, ekonomiškumo ir koncentruotumo uždavinių įgyvendinimo.

Be to, ypatingąja teisena nagrinėjamos ir kai kurios bylos, kuriose sprendžiamas ginčas dėl teisės. Tokia tvarka taip pat galioja Austrijoje ir Vokietijoje. Šiose šalyse ypatingąja teisena pripažįstama ir kitų neteisminių institucijų ar asmenų, pavyzdžiui, notarų, konsulų veikla, susijusi su subjektinių teisių apsauga – atlikdami savo funkcijas jie privalo laikytis ypatingosios teisenos taisyklių. Lietuvoje, Tarybinio civilinio proceso kodekse taip pat buvo bylos, kurių pagrindas yra ginčas dėl teisės. Tokios bylos buvo dėl notarų ir notarinius veiksmus atliekančių įstaigų pareigūnų veiksmų, bylos dėl civilinės metrikacijos įrašų neteisingumo nustatymo, bylos dėl turinčių juridinę reikšmę faktų

³⁰ MAČYS VI. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924. p. 365.

³¹ NEKROŠIUS, V. Ypatingoji teisena civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškinine teisena ir reforma (lyginamoji analizė). Teisė. 1999, Nr. 33 (2); p. 52.

³² Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso komentaras. Vilnius, 1980, p. 204.

nustatymo, arbitražo veikla. Siekiant atsisakyti šių nuostatų buvo būtina keisti ypatingosios teisenos koncepciją.

Naujajame civilinio proceso kodekse įtvirtinta germaniškoji ypatingosios teisenos koncepcija. Čia ginčo dėl teisės nebuvimo kriterijus kaip esminis ypatingosios teisenos bylų atskyrimo nuo ginčo teisenos nepaneigiamas, bet kartu ir nesureikšminamas kaip vienintelis kriterijus, pagal kurį byla skiriama nagrinėti supaprastinta tvarka - ypatingąja teise. Nors didžioji dauguma bylų vis dėlto yra ne ginčo pobūdžio.

Remiantis išvardintais teiginiais, aptariamoji teise vadinama ypatingąja, o ne ginčo teise. Šią teisę apibrėžus kaip ne ginčo teisę, būtų visiškai susiaurinta šios teisenos taikymo sritis, o šito nepadarius, neatsispindėtų visų bylų specifika. Tuo tarpu ypatingosios teisenos sąvoka yra pakankamai išsami ir parodo, kad tai yra speciali tam tikrų kategorijų bylų nagrinėjimo tvarka.

Ginčo dėl teisės buvimas ar nebuvimas yra ne vienintelis šia teise nagrinėtinų bylų bruožas, lemiami dalykai yra tikslingumas ir įstatymų leidėjo apsisprendimas.

Taip pat svarbu paminėti, kad šiuolaikinė teisė turi būti dinamiška, lanksti, spėti prisitaikyti prie kintančių gyvenimo sąlygų, tad tuo metu nustatytas baigtinis ypatingąja teise nagrinėjamų bylų sąrašas šių reikalavimų tenkinti negalėjo. Siekiant išvengti kolizinių situacijų, kad priėmus naujas materialinės teisės normas, kaskart nereikėtų pildyti bylų sąrašo, įstatymų leidėjas naujajame Civilinio proceso kodekse papildė ir nustatė nebaigtinį ypatingosios teisenos bylų, nagrinėjamų ypatingosios teisenos tvarka, sąrašą (442 straipsnis). Tačiau čia nepateikiamas konkretus išsamus bylų, nagrinėtinų ypatingąja teise sąrašas, o to paties straipsnio 14 punkte nurodoma, jog ypatingąja teise teismas taip pat nagrinėja kitas bylas, kurios pagal Civilinį kodeksą ir kitus įstatymus nagrinėjamos supaprastinto proceso tvarka. Tuo tarpu 1964 m. Civilinio proceso kodekso 270 straipsnyje pateiktas išsamus sąrašas bylų, nagrinėtinų ypatingąja teise.³³

Priėmus naująjį Civilinio proceso kodeksą buvo tikimasi, kad austriškosios ir vokiškosios ypatingosios teisenos koncepcijos pagrindu nustatytas ypatingosios teisenos reglamentavimas padės efektyviau ginti pažeistas asmenų teises, šalins piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis ir sąmoningo bylos vilkinimo galimybes, padės bent jau iš dalies išspręsti proceso trukmės problemą, aktualią ne tik nuo tada, kai Lietuva prisijungė prie Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, kurios 6 straipsnis

³³ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t; p.375.

nustato kiekvieno asmens teisę į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią arba tiesiog protingą terminą.³⁴

Numatytų ypatingajai teisenai tikslų pasiekti neleido ir neribotas ginčo teisenos principų veikimas – dispozityvumo, rungimosi, viešumo, betarpiškumo. Šie principai vertė „teisėją „kapituliuoti“ šalių atžvilgiu, o įgyvendinti viešąjį interesą būtų praktiškai neįmanoma“.³⁵

Ypatingoje teisenoje buvo būtina įtvirtinti kitus principus, suteikiančius teisėjui daugiau laisvės procese, galimybę veikti nepriklausomai nuo proceso dalyvių veiksmų bei valios. Todėl įstatymų leidėjas naujajame Civilinio proceso kodekse įtvirtino oficialumo ir inkvizicinį principus, suteikiančius teisėjui teisę pradėti procesą savo iniciatyva ir įpareigojančius teisėją būti aktyviu, imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išaiškintos bylos aplinkybės.

Ankstesnis ypatingosios teisenos reglamentavimas 1964 m. Civilinio proceso kodekse neužtikrino paminėtų tikslų įgyvendinimo, todėl buvo būtina ypatingosios teisenos reforma. Taigi ypatingosios teisenos reforma buvo įtvirtintas ypatingosios teisenos reglamentavimo, užtikrinančio šiai teisenai keliamų tikslų efektyvus įgyvendinimas.

Atlikus ypatingosios teisenos normų analizę galima teigti, kad koncepcijos požiūriu atlikta labai svarbi reforma ir kad naujas ypatingosios teisenos reglamentavimas sudaro visas teisinės prielaidas įgyvendinti šiandieną ypatingajai teisenai keliamus tikslus.

Reformos pasekoje padaryti esminiai pokyčiai, sudarantys sąlygas efektyviai įgyvendinti materialinės teisės normas.

Apribojus kai kurių ginčo teisenos principų veikimą, įtvirtinus imperatyvumo, inkvizicinį principą, suteikta galimybė teisėjui nevaržomam proceso dalyvių valios nustatyti objektyvią tiesą byloje, taip pat sudarytos teisinės prielaidos operatyviam ir koncentruotam procesui.

Papildytas bei nustatytas nebaigtinis ypatingosios teisenos bylų sąrašas.

Visuotinai pripažįstama, kad geriausias teisės akto vertintojas yra teismų praktika, kuri formuojasi ne vienerius metus. Nuo 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojus vadinamam

³⁴ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40.

³⁵ NEKROŠIUS, V. Civilinis procesas: koncentruotume principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. p.204.

naujajam Civilinio proceso kodeksui, formuojasi ypatingosios teisenos normų taikymo teismuose praktika ir jau galima praktiniu požiūriu įvertinti šios reformos reikšmę.

1.3. Šiuolaikiniam civiliniam procesui keliami tikslai ir jų reikšmė ypatingosios teisenos institutui

Civilinis procesas sukurtas įgyvendinti tam tikrus uždavinius, įstatymo leidėjo suformuluotus siekius. Civilinio proceso tikslai priklauso nuo pasirinkto civilinio proceso modelio. Skiriasi tikslai, keliami liberaliajam civiliniam procesui ir tikslai, keliami socialiniam civiliniam procesui. Klasikiniam liberaliajam civiliniam procesui keliamas pagrindinis tikslas yra suteikti besiginčijančioms šalims ginčo išsprendimo mechanizmą, o teismui – tam tikrus kontrolės ir ginčo sprendimo priėmimo įgaliojimus. Šiame procese ginamos ir įgyvendinamos tik privačių asmenų teisės, o pats procesas yra tik šalių reikalas.

Socialiniam civiliniam procesui, kuris pasirinktas ir kuriant naująjį Civilinio proceso kodeksą, keliami tikslai yra „protingai užtikrinti ir derinti visuomenės ir valstybės bei privačius interesus“.³⁶ Tai reiškia, kad įstatymų leidėjas čia pabrėžia dvejopus tikslus – viešuosius ir privačius.³⁷

Įstatymo leidėjas, kurdamas naująjį Civilinio proceso kodeksą, pasistengė įdiegti kontinentinės Europos valstybių patirtį, ypač Vokietijos, Austrijos proceso modelių. Buvo pasirinkta socialinio civilinio proceso teorija.

Minėto Civilinio proceso kodekso 2 straipsnyje įvardijami keturi pagrindiniai tikslai, keliami civiliniam procesui šiuolaikinėje teisinėje valstybėje. Tai asmenų pažeistų ar ginčijamų materialųjų subjektinių teisių ar įstatymų saugomų interesų gynimas, tinkamas įstatymų taikymas nagrinėjant civilines bylas, priimant ir vykdant sprendimus, siekis kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių, ir teisės aiškinimas.³⁸

Tačiau civilinis procesas apima iš esmės skirtingas teisenas – ypatingą ir ginčo, todėl ir abiems teisenoms keliami tikslai nesutampa.

Šio darbo nagrinėjamai temai atskleisti, mano manymu, yra du reikšmingesni Civilinio proceso kodekso 2 straipsnyje įtvirtinti civilinio proceso tikslai, kuriuos reikėtų aprašyti detaliau. Tai tinkamas įstatymų taikymas nagrinėjant civilines bylas, priimant ir vykdant sprendimus bei siekis kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių.

Tikslai, keliami ypatingajai teisei, padeda suvokti tikrąją ypatingosios teisenos esmę. I.Žemkauskienė pastebėjo, jog labiau atspindėti ypatingosios teisenos esmę galima

³⁶ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2003. I t.p.38.

³⁷ *Ibidem*, p.43.

³⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Vilnius, 2004.

ją apibrėžiant remiantis šiai teisei keliamu tikslu, t.y. sudaryti tinkamas sąlygas įgyvendinti privačią materialinę teisę.³⁹

Tikslas tinkamai taikyti įstatymus nagrinėjant civilines bylas, priimant ir vykdant sprendimus reiškia, kad iš bylą nagrinėjančio teismo reikalaujama nustatyti byloje materialiąją tiesą, nes tik šitai galima tinkamai įgyvendinti materialiąją teisę. Materialioji tiesa nėra tas pats kaip ir objektyvioji. Taigi, todėl tai ir reiškia, kad priimdamas sprendimą teismas turi būti įsitikinęs arba beveik įsitikinęs buvus tam tikras aplinkybes ar jų nebuvus. Taigi, kalbėdami apie materialiąją tiesą civilinėje byloje ir jos nustatymą, turime galvoje aktyvų teisėją, kuris Civilinio proceso kodekso numatytais priemonėmis siekia, kad bylos aplinkybės būtų išaiškintos kiek galima išsamiau ir kartu garantuojamas tinkamas materialiosios teisės normų taikymas priimant byloje sprendimą.

Kita vertus, tokias teismo galias visada riboja ginčo šalių valia (išskyrus pačiame kodekse įvardintas išimtis, tokias kaip bylų, kylančių iš šeimos teisinių santykių, nagrinėjimo ypatumus), todėl kalbėti apie objektyviosios tiesos nustatymą civiliniame procese būtų ne tik netikslu, - tai prieštarautų jo prigimčiai. Teismas minėtų tikslų gali siekti tik Civilinio proceso kodekse numatytais priemonėmis.⁴⁰

Vienas iš esminių ypatingosios teisenos tikslų yra nustatyti ir teisiškai įtvirtinti įvairaus pobūdžio juridinius faktus, kurie lemia teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą bei pasibaigimą.

Tikslas kuo greitesnės teisinės taikos tarp ginčo šalių atkūrimas iš esmės apima du savarankiškus tikslus – proceso koncentruotumo ir teisinės taikos atkūrimo. Civilinės bylos nagrinėjimo koncentruotumo principas įtvirtintas ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje.⁴¹ Jame nurodyta, jog kiekvienas žmogus turi teisę, kad jo byla būtų išnagrinėta per protingą laiką. Kiek įmanomas greitas ginčo išnagrinėjimas taip pat reiškia ir visuomenėje kilusio konflikto pašalinimą, stabilų visuomenės santykių atkūrimą ir normalios civilinės apyvartos sąlygų sudarymą.

Vadovaudamasis Civilinio proceso kodekse numatytais priemonėmis bylą nagrinėjantis teismas privalo šalinti bet kokias proceso vilkinimo galimybes ir stengtis, kad byla būtų išnagrinėta jau pirmame teismo posėdyje. Teisinės taikos tarp šalių atkūrimas reiškia, kad priėmus byloje sprendimą ar patvirtinus šalių taikos sutartį teisiškai išsprendžiamas šalių konfliktas, išaiškinamos šalių tarpusavio teisės ir pareigos ir joks

³⁹ ZEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2003, t. 37(29); p.45.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I Dalis. Justitia.Vilnius, 2004, p.40.

⁴¹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Žinios, 1995, Nr. 40-987.

pakartotinis ginčas tų pačių šalių, dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu ateityje negalimas.⁴²

Teisminės gynybos spartumas yra tiesiogiai susijęs su galimybe diferencijuoti civilinių bylų nagrinėjimo būdus, kadangi civiliniai ginčai pasižymi nevienodu socialiniu reikšmingumu, spęstinių klausimų skaičiumi ir sudėtingumu. Todėl tikslinga skirtingų ginčų rūšims taikyti skirtingą civilinių bylų nagrinėjimo modelį.

Nesudėtingos ir mažiau formalios teisminės gynybos galimybė yra vienas iš faktorių, mažinančių uždelstą pažeistų materialinių subjektinių teisių gynimo procedūrą tam tikrų kategorijų bylose.

Gali iškilti klausimas, ar įgyvendinant proceso koncentruotumo principą, nenukenčia materialios tiesos nustatymo tikslas. Sprendimo teisingumo, jo atitikimo tarp šalių susiklosčiusiems faktiniams santykiams išmatuoti neįmanoma, tačiau įmanoma patikrinti, ar procesinės priemonės, kurių galima imtis bylos nagrinėjimo metu, ypatingosios teisenos reglamentavimo būdai ir priemonių visuma yra pakankami, kad užtikrintų protingą tikimybę išaiškinti tiesą.

Taigi, apibendrinant galima iškelti pagrindinius ypatingajai teisenai taikomus specialiuosius tikslus.

Kaip jau minėta, nėra paneigiamas ginčo dėl teisės buvimo ar nebuvimo kriterijus kaip vienas iš ypatingosios teisenos bruožų. Tačiau pagrindinį vaidmenį priskiriant bylas nagrinėti ypatingąja teiseną lemia bylų pobūdis bei tikslingumas tas bylas nagrinėti ypatingąja teiseną. Šiose bylose teismo nustatomi ir patvirtinami faktai nulemia teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą, todėl yra labai svarbūs. Pavyzdžiui, veiksnio apribojimas ar atėmimas, įvaikinimas, hipotekos registravimas. Nagrinėjant tokias bylas, apsaugomi privatūs asmenų interesai. Tačiau egzistuoja ir viešas interesas, kad faktai ir sąlygos, kuriais remiantis priimamas sprendimas, būtų itin kruopščiai patikrinti. Šią funkciją galėtų atlikti vykdomosios valdžios institucijos (pavyzdžiui, hipotekos registravimas, juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymas, pripažinimas asmens nežinia kur esančiu). Tačiau dėl didelės šių bylų svarbos šių bylų nagrinėjimui ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimas patikėtas teismui. Tikslinga šias bylas nagrinėti ypatingąja teiseną siekiant geriau apginti tiek privatų interesą, tiek labiausiai pažeidžiamų asmenų teises (pavyzdžiui, bylos dėl globos ir rūpybos, įvaikinimo bylos, bylos dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu, ribotai veiksniumi). Be to, nagrinėjant bylas ypatingąja teiseną, teismas privalo apginti ne tik privatų asmenų interesą, bet privalo pasirūpinti ir viešojo intereso užtikrinimu. Viešas interesas šiose bylose reikalauja

⁴² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I Dalis. Justitia.Vilnius, 2004, p.40.

tinkamai taikyti konkrečias teisės normas, jų įgyvendinimą tinkamai įforminti bei apginti tam tikrų visuomenės grupių interesus.⁴³

Teismas, nagrinėdamas ypatingosios teisenos bylas, elgiasi iš esmės kaip vykdomosios valdžios atstovas, kuris išnagrinėja visas, jo nuomone, esmines bylos aplinkybes ir duoda atsakymą į jam pateiktą klausimą.⁴⁴

Dėl minėtų priežasčių pagrindinis ypatingosios teisenos tikslas yra užtikrinti tinkamą materialinės teisės normų įgyvendinimą, t.y. jų administravimą. Be to, kaip jau minėta anksčiau, dabar galiojančio Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio 8 dalyje įtvirtinta nuostata, jog teismas, nagrinėjantis bylą ypatingąja teise, turi imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išaiškintos bylos aplinkybės ir nustatyta tiesa.

Todėl „teismas, sprenddamas ypatingosios teisenos bylas, veikia jau ne kaip „nepriklausomas ginčų sprendimo arbitras“, bet kaip materialinių teisės normų įgyvendinimo „administratorius““. ⁴⁵

Jau minėta anksčiau, kad be šio pagrindinio tikslo, kaip ir visam civiliniam procesui, ypatingajai teisei keliamas tikslas yra bylą išnagrinėti kaip įmanoma greitai ir koncentruotai.

⁴³ ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2003, t. 37(29); p.44-45.

⁴⁴ 2001 m. spalio 30 d. Civilinio proceso kodekso projekto (IV – VII dalių) aiškinamasis raštas // <http://www3.lts.lt/DPaieska.html>.

⁴⁵ ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2003, t. 37(29); p.46.

1.4. Ypatingosios teisenos instituto vieta Civilinio proceso teisėje

Svarbu apibrėžti, kokią vietą ypatingoji teisena užima teisės sistemoje, ar ji yra civilinio proceso teisės dalis, ar savarankiška teisės šaka.

Teisės teorijoje nurodyta, kad siekiant išsiaiškinti bet kurios teisės šakos sampratą ir nustatyti jos vietą teisės sistemoje, reikia analizuoti jos teisinio reguliavimo dalyką. Be kurios teisės šakos teisinio reguliavimo dalyku yra pripažįstami jos normų reguliuojami santykiai.⁴⁶

Pasak I. Žemkauskienės, tai būtų galima padaryti nustačius civilinio proceso teisės reguliavimo ribas bei suformulavus ypatingosios teisenos apibrėžimą.⁴⁷

Civilinio proceso moksle ne kartą bandyta suformuluoti ypatingosios teisenos apibrėžimą, tačiau jie apima tik dalį ypatingosios teisenos bylų.⁴⁸

Dėl civilinio proceso teisės reguliavimo ribų nėra vieningos teisės specialistų nuomonės ir vyrauja du požiūriai: civilinio proceso teisė gali būti apibrėžiama siaurąja ir plačiąja prasmėmis.

Teisės teorijoje vieni teisės mokslininkai civilinio proceso teisę apibrėžia kaip sistemą teisės normų, reguliuojančių teismo, byloje dalyvaujančių asmenų bei kitų proceso dalyvių veiklą, teismui nagrinėjant ir sprendžiant civilines bylas (plačiąja prasme) bei vykdant teismo sprendimus. Civilinio proceso teisės reguliavimo ribos yra teisminis procesas bei šio proceso metu priimto teismo sprendimo vykdymo procesas⁴⁹. Šiuo atveju civiliniu procesu pripažįstamas tik teismo procesas.

Kiti mokslininkai, pavyzdžiui, procesoriai V. Nekrošius, J. Žeruolis civilinio proceso teisę apibrėžia plačiau ir civilinio proceso apibrėžimu apimdami ir neteisminių institucijų veiklą, įgyvendinant įstatymus. Pasak profesoriaus V. Nekrošiaus, minėtas apibrėžimas apima tik “tiriamąjį procesą, vykstantį valstybiniame, ir priimto sprendimo vykdymo procesą”⁵⁰.

Civilinio proceso teisės reguliavimo sfera jog apima ir notarų veiklą “įgyvendinant įstatymo priskirtas civilinių materialiosios subjektinės teisės apsaugos bei

⁴⁶ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2003. I t.p.27.

⁴⁷ ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos. *Jurisprudencija. Mokslo darbai*. 2003, t. 37(29); p.43.

⁴⁸ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t.

⁴⁹ MIKELĖNAS, V. *Civilinis procesas*. Vilnius, 1994.p.10.

⁵⁰ NEKROŠIUS, V. Kai kurie bendrieji teoriniai civilinio proceso teisės klausimai. *Teisė*, 1999, Nr.43, p.154.

tinkamo įgyvendinimo funkcijas” bei arbitražo veiklą⁵¹. Vyrauja nuomonė, jog civilinio proceso teisės dalykui netgi būtų galima priskirti ir valstybės registru įstaigų veiklą, nes kai kurios civilinės materialinės subjektinės teisės, pavyzdžiui, nuosavybės teisė, norint jas visiškai įgyvendinti, turi būti registruojamos atitinkamuose valstybės registruose sekant kitų Europos valstybių pavyzdžiu.

V. Mikelėnas pastebėjo, jog ypatingosios teisenos apibrėžimas taip pat susijęs su tam tikromis teorinėmis problemomis ir priklauso nuo valstybėje vyraujančios šią teiseną pagrindžiančios koncepcijos. Siaurąja prasme apie ypatingąją teiseną, kaip ir apie civilinio proceso teisę, būtų galima kalbėti kaip apie teisminį procesą, o plačiąja prasme - kaip apie teismo ir kitų institucijų veiklą.⁵²

V. Nekrošius taip pat atkreipė dėmesį, jog pastaruoju metu civilinio proceso teisė apibrėžiama tradicinį apibrėžimą papildant nuostata, kad ši teisės šaka reguliuoja ir „kitų – neteisminių – institucijų ar asmenų veiklą įgyvendinant įstatymų jiems patikėtas civilinės materialiosios subjektinės teisės apsaugos bei tinkamo įgyvendinimo funkcijas“.⁵³

Ypatingoji teiseną iki naujojo Civilinio proceso kodekso Lietuvoje priėmimo buvo tarsi ieškininės (ginčo) teisenos ypatumas ir apibrėžiama kaip vienašalė teiseną, skirta ne ginčo byloms nagrinėti supaprastinta tvarka. Kaip buvo minėta, šios bylos buvo nagrinėjamos pagal bendrąsias civilinio proceso taisykles, t. y. pagal ginčo teisenos normas, tik su tam tikromis išimtimis. Šių išimčių nebuvo daug: nebuvo ieškinio, šalių, trečiųjų asmenų, taikos sutarties institutų, tačiau turėjo būti laikomasi civilinio proceso ieškininės teisenos principų: dispozityvumo, rungimosi, žodiškumo, viešumo, taip pat bendrųjų taisyklių, taikomų įrodinėjimo procesui bei įrodymams.

Dabar galiojančiame Civilinio proceso kodekse ypatingosios teisenos reglamentavimas yra iš esmės naujas, pagrįstas „tikslingumo (pozityviaja) teorija“, o ginčo dėl teisės buvimas ar nebuvimas priskiriant bylas ypatingajai teisei nėra lemiamas. Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio 7 dalyje nustatyta, kad byla, jeigu ji priskirtina ypatingosios teisenos veiklos sferai, bus išnagrinėta ypatingosios teisenos tvarka, neatsižvelgiant į tai, ar ją nagrinėjant kyla ginčas dėl teisės. Pačios bylos pobūdis bei valstybės interesas, kad būtų užtikrinta efektyvi civilinės materialinės subjektinės

⁵¹ NEKROŠIUS, V. Kai kurie bendrieji teoriniai civilinio proceso teisės klausimai. Teisė, 2002, Nr.43.p. 154.

⁵² MIKELĖNAS, V. Civilinis procesas. Vilnius, 1994. p.173.

⁵³ NEKROŠIUS, V. Kai kurie bendrieji teoriniai civilinio proceso teisės klausimai. Teisė. 2002. 43. p.154.

teisės apsauga bei jos įgyvendinimas, lemia bylos priskyrimą ypatingosios teisenos byloms, kitaip teorijoje kartais vadinamoms „teisės apsaugos“ byloms.⁵⁴

Ypatingosios teisenos bylas teismas nagrinėja pagal Civilinio proceso kodekso taisykles, su išimtimis ir papildymais, kuriuos nustato Civilinio proceso kodekso penktoji dalis, reglamentuojanti ypatingąją teisena, o taip pat ir kiti įstatymai.

Bylų nagrinėjimas ypatingąja teise, priešingai buvusiam reglamentavimui, grindžiamas oficialumo, tardomojo proceso, rašytinio proceso, tiesioginio dalyvavimo ir viešumo ribojimo principais, kurių įgyvendinimas garantuoja ir greitą bylos išnagrinėjimą.⁵⁵

Šie principai leidžia ypatingąją teisena apibrėžti jau ne kaip ginčo teisenos ypatumą, bet kaip savarankišką bylų nagrinėjimo tvarką, iš esmės besiskiriančią nuo ginčo teisenos.

I. Žemkauskienės nuomone, tam tikrų požymių egzistavimas dabartinis ypatingosios teisenos reglamentavime naujajame Civilinio proceso kodekse sudaro visas teorinės prielaidas ypatingosios teisenos kaip savarankiškos teisės šakos apibūdinimui. Pirma – tai savarankiškas teisinio reguliavimo dalykas, kurį sudaro teismo veikla, užtikrinant civilinių materialinių subjektinių teisių įgyvendinimą. Antra tai yra savarankiškas – imperatyvus reguliavimo metodas ir šiai teisei būdingi principai: oficialumas, rašytinis procesas, ribotas viešumas bei ribotas betarpiškumas. Remiantis tuo, civilinio proceso teisė turėtų būti suprantama siaurąja prasme.

Tačiau ypatingąja teise nagrinėtinų bylų sąrašas apima skirtingos materialinės teisinės prigimties bylas, tokias kaip globos ir rūpybos, įvaikinimo, daiktinių teisių, antstolių ir notarų veiksmų apskundimo ir kitas, kurios priskirtos šiai teisei grynai įstatymų leidėjo nuožiūra ir dėl ypatingajai teisei priskirtų bylų įvairovės šios teisenos reguliavimo dalykas gali būti apibrėžtas tik labai abstrakčiai – tai teismo veikla, skirta užtikrinti įstatymo jam pavestų materialinių subjektinių teisių įgyvendinimą arba kitaip – ypatingosios teisenos normų nustatyta tvarka nagrinėti įstatymo priskirtas bylas. Tai yra tik formalus ypatingosios teisenos apibrėžimas (ypatingoji teisena formaliąja prasme), neleidžiantis ypatingosios teisenos dalyko atriboti nuo kitų valstybės institucijų vykdomų funkcijų (praktiškai visų jų veikla yra skirta tam tikrų įstatymų jiems pavestų klausimų

⁵⁴ ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2003, t. 37(29); p. 42–49.

⁵⁵ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t; p 377.

sprendimui, t. y. materialinių subjektinių teisių įgyvendinimo užtikrinimui). Todėl apie savarankišką, vienos teisinės prigimties reguliavimo dalyką kalbėti būtų sunku.⁵⁶

Nepaisant, kad teoriniai bandymai apibrėžti ypatingą teisena materialiaja prasme yra atmetami kaip nepagrįsti, I. Žemkauskienės nuomone, vis dėlto apie ypatingą teisena kalbama ir materialiaja prasme. Ypatingoji teisena materialiaja prasme apibūdinama remiantis pagrindiniu šios teisenos tikslu, kuris yra užtikrinti privačios materialinės teisės normų įgyvendinimą. Teismas savo veikla įgyvendina vieną iš valstybės valdymo funkcijų, skirtą užtikrinti „teisinę tvarką privačiuose teisiniuose santykiuose“.

Taigi apibendrinant reikėtų pažymėti, kad ypatingoji teisena yra civilinio proceso teisės dalis, kurios normos *lex specialis* kitų civilinio proceso teisės normų atžvilgiu reglamentuoja teismo veiklą užtikrinant įstatymo jam pavestų materialinių subjektinių teisių įgyvendinimą.

Tokių ypatingosios teisenos apibrėžimą suponuoja pagrindinis šios teisenos tikslas – sukurti sąlygas tinkamai įgyvendinti materialinę teisę.⁵⁷

⁵⁶ ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2003, t. 37(29); p. 42–49.

⁵⁷ Ibidem, p.45.

II DALIS. YPATINGOSIOS TEISENOS ATRIBOJIMAS NUO IEŠKINIO (GINČO) TEISENOS

2.1. Pagrindiniai ypatingosios teisenos ir ieškinio (ginčo) teisenos skirtumai

Šiuo metu naujajame Lietuvos civilinio proceso kodekse yra įtvirtintos dvejopo pobūdžio savarankiškos teisenos - tai ieškinio (vadinamoji ginčo) teiseną bei ypatingoji teiseną. Dviejų teisenų buvimas lėmė jų atribojimo klausimą jau tada, kai šios dvi teisenos atsirado, t.y. dar senovės Romos laikais.

Norint vienus civilinio proceso bylų nagrinėjimo būdus atriboti nuo kitų, susijusių su padidinta viešojo intereso apsauga procese (šeimos, darbo ir kitas ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjamosiose bylose), nepakanka vien išskiriamo sumarinių procesų požymio – spartesnio nei įprasta proceso siekio, ir tenka ieškoti papildomo atribojimo kriterijaus. Tokiu atribojimo kriterijumi yra teismo atliekamas bylos aplinkybių tyrimas, nes ypatingosios teisenos procese įmanoma priimti sprendimą nekreipiant dėmesio į kai kurias aplinkybes, kurios būtų teisiškai reikšmingos nagrinėjant bylas bendrosios ginčo teisenos tvarka.

Remiantis ieškininės teisenos normomis, sprendžiami visuomenėje tarp privačių asmenų kylantys privataus teisinio pobūdžio konfliktai.

Normos, reglamentuojančios ypatingąją teiseną, skirtos nagrinėti tokioms byloms, kuriose nėra ginčo dėl teisės, o teismui, paprastai, reikia formaliai patikrinti, ar konkrečiu atveju yra įstatymo nustatytos sąlygos priimti vienokį ar kitokį sprendimą.⁵⁸

Pasak V. Mikelėno, teismas neturi tikrinti kitų asmenų veiksmų teisėtumo ir pagrįstumo, kai byloje nėra dviejų ginčo šalių, turinčių priešingus interesus, nėra ginčo dėl teisės, ir bylos gali būti nagrinėjamos pagal supaprastintą tvarką. Normos, reguliuojančios supaprastintą ginčo bylų nagrinėjimą, sudaro ypatingosios teisenos institutą. Šis civilinio proceso teisės institutas egzistuoja tam atvejui, kai teismo įsikišimas reikalingas ir nesant ginčo dėl teisės, taigi nesant teisės pažeidimo bei teisės pažeidėjo.⁵⁹

Galima sakyti, kad šis trumpas apibūdinimas aiškiai atskleidžia ypatingosios teisenos skirtumus nuo ginčo teisenos: nėra ginčo dėl teisės bei nėra šalių su priešingais interesais.

⁵⁸ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t.

⁵⁹ MIKELĖNAS, V. *Civilinis procesas*. II. Justitia, 1995. p. 165.

Tačiau analizuojant ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjamas bylas matyti, kad kai kurių bylų pagrindas kaip tik ir yra ginčas dėl teisės, kaip, pavyzdžiui, skundai dėl notarų ir notarinius veiksmus atliekančių įstaigų pareigūnų veiksmų (Civilinio proceso kodekso 29 skirsnis); civilinės metrikacijos įstaigų įrašų neteisingumo nustatymas (Civilinio proceso kodekso 30 skirsnis); turinčių juridinę reikšmę faktų nustatymas (Civilinio proceso kodekso 30 skirsnis); asmens pripažinimas ribotai veiksnium (Civilinio proceso kodekso 283 straipsnis).

Remiantis tik vienu kriterijumi – ginčo buvimo ar nebuvimo kriterijumi atriboti vieną teisena nuo kitos gana sunku.

Be to, reikalavimas, kuris galiojo iki ypatingosios teisenos reformavimo Naujajame civilinio proceso kodekse, kad kilus ginčui pareiškimas būtų paliekamas nenagrinėtas, lėmė dviejų procesų būtinumą. Du teismo procesai neišvengiamai reiškė vėlesnį galutinio sprendimo priėmimą ir neužtikrino, kad bus įgyvendinti šiuolaikinio proceso operatyvumo ir koncentruotumo principai.

Taigi, šiais motyvais galima būtų pagrįsti naujame Civilinio proceso kodekse pakeistą ypatingosios teisenos koncepciją, atsisakant ginčo buvimo ar nebuvimo kaip esminio jos bruožo.

Civilinio proceso teorijoje daug dėmesio skiriama ieškininės ir ypatingosios teisenos atribojimo klausimams. Sprendžiant ieškinio ir ypatingosios teisenos skirtumus civilinio proceso teisės teorijoje, egzistuoja kelios teorijos – tikslų, dalyko, priemonių, pozityvizmo⁶⁰.

Tikslų teorija grindžiama keliamais skirtingais teisenų tikslais. Kaip jau buvo minėta anksčiau, ieškininės teisenos tikslas yra pašalinti subjektinės materialinės teisės pažeidimą, o ypatingosios teisenos tikslas – užtikrinti tinkamą tam tikrų materialinės teisės normų įforminimą, siekiant išvengti subjektinės materialinės teisės pažeidimo.

Dalyko teorija, kuria buvo paremtas iki 2003 m. sausio 1 d. galiojęs Civilinio proceso kodeksas, ieškininę teisena nuo ypatingosios atriboja pagal ginčo dėl teisės buvimo ar nebuvimo kriterijų. Ypatingą teisena nagrinėti buvo priskiriamos bylos, kuriose nebuvo ginčo dėl teisės, o ieškinine teisena – ginčo bylos. Tačiau praktikoje, analizuojant ypatingosios teisenos bylų teisinę prigimtį, buvo pastebėta, jog šia teisena buvo sprendžiamas ir ginčas dėl teisės. Mokslininkai šią dviprasmišką situaciją bandė išspręsti siūlydami ypatingą teisena nagrinėjamas bylas palikti tik tas bylas, kuriose nėra ginčo dėl teisės. Pavyzdžiui, prof. V. Mikelėnas siūlė nepalikti ypatingosios teisenos

⁶⁰ NEKROŠIUS, V. Ypatingoji teisena civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškinine teisena ir reforma (lyginamoji analizė). Teisė. 1999, Nr. 33 (2); p. 48.

bylų sąrašė bylų, “kai teismas turi spręsti ginčą dėl teisės ir ginti pažeistą subjekcinę teisę ar įstatymo saugomą interesą“, nes tokios bylos nagrinėtinos pagal bendrąsias civilinio proceso ieškininės teisenos taisykles.⁶¹ Tačiau įstatymo leidėjas tokiai pozicijai nepritarė ir naujajame Civilinio proceso kodekse ypatingą teisena priskirtos nagrinėti bylos atsižvelgiant į viešąjį interesą bei į pačių bylų pobūdį. Todėl į sąrašą pateko ir kai kurios ginčo bylos.

Pozityvizmo teorijoje nėra keliamas uždavinys apibūdinti ypatingosios teisenos esmę, kadangi, nustatant bylos nagrinėjimo tvarką, vienintelis kriterijus yra tikslingumas. Ir jau dvidešimtojo amžiaus pradžioje vyravo nuomonė, jog objektyvaus kriterijaus, atribojančio ieškininę teisena nuo ypatingosios, nėra. Tam tikros kategorijos bylų priskyrimas vienai ar kitai teisei yra paremtas vien tikslingumu bei įstatymo leidėjo valia. Profesoriaus V.Nekrošiaus nuomone, ši teorija taip pat turi trūkumų, nes tikslingumas, kaip vienintelis atribojimo kriterijus, vis dėlto neatskleidžia ypatingosios teisenos esmės ir sudaro palankias sąlygas be galo plėsti nagrinėtinų ypatingą teisena bylų sąrašą. Tačiau, remiantis šia teorija išskiriamas gana aiškus, nors nelabai konkretus tikslingumo kriterijus. Ir tuomet, kada valstybėje egzistuoja viešasis interesas, kad tam tikroje byloje teisėjas vadovautųsi inkviziciniu principu, turėtų teisę neatsižvelgdamas į vieno ar kito asmens valią pradėti bylą, bylą skirtą nagrinėti ypatingą teisena.⁶² Ši teorija buvo pasirinkta rengiant naująjį Civilinio proceso kodeksą.

Taigi, apžvelgus teisenų skirtumus, principų veikimą, matome, jog teisenų atribojimo klausimu egzistuoja keturios pagrindinės teorijos: tikslų, dalyko, priemonių ir pozityvistinė.

Galiojusi dalyko teorija neatitiko realios situacijos ir neužtikrino efektyvaus ir koncentruoto proceso, todėl naujajame Civilinio proceso kodekse pasirinkta germaniškoji ypatingosios teisenos koncepcija, kurioje ginčas dėl teisės nebėra lemiamas.

Germaniškoji ypatingosios teisenos koncepcija pagrįsta pozityvistine teorija, kurioje bylos ypatingajai teisei gali būti priskiriamos remiantis tikslingumu bei pačių bylų pobūdžiu. Todėl naujajame Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio 7 dalyje numatyta, kad teismas bylas išnagrinėja ypatingą teisena, neatsižvelgdamas į tai, ar nagrinėjimo metu kyla ginčas dėl teisės ar ne.

Tuo pačiu nėra paneigiamas ir ginčo dėl teisės nebuvimo kriterijus, kaip vienas iš ypatingosios teisenos bruožų.

⁶¹ MIKELĖNAS, V. Civilinis procesas. D2. Vilnius : Justitia, 1997. p.176 .

⁶² NEKROŠIUS, V. Ypatingoji teisena civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškine teisena ir reforma (lyginamoji analizė). Teisė. 1999, Nr. 33 (2); p. 49.

Teisės literatūroje vyrauja nuomonė, jog grynai teorinis atskyrimas apskritai nėra įmanomas, o visi ligšioliniai mėginimai buvo reikšmingi tik tiek, kad atskleidžia esminius vienos ir kitos teisenos bruožus. Esminiai ypatingosios ir ginčo teisenos skirtumai civilinio proceso teisės moksle paprastai atskleidžiami nagrinėjant proceso principus, kurie dažniausiai yra visiškai priešingi.⁶³

⁶³ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t; p.377.

2.2. Ypatingosios teisenos proceso principų veikimas

Pats žodis principas kildinamas iš lotynų kalbos (*principium* ištakos, pradžia, kilmė) ir reiškia pamatinę nuostatą, abstrahuotą taisyklę, postulata. Tai gali būti bendroji nuostata, dėsnis, kuriuo remiantis funkcionuoja tam tikri procesai arba pagal kurį vyksta (ar turi būti vykdoma) kokia nors veikla.⁶⁴

Profesorius V. Nekrošius teigia, kad šiandieninio civilinio proceso principai, tokie kaip dispozityvumo, rungimosi ir kiti, suformuluoti dar senovės Romos laikais.⁶⁵

Priklausomai nuo civilinio proceso modelio, dominuoja vieni ar kiti principai.

Liberaliojo civilinio proceso pagrindiniai principai yra rungimasis ir dispozityvumas. Vieninteliu kriterijumi, nulemiančiu tam tikro principo taikymo apimtį gali būti tik “šio principo tikslingumo ir socialinės proceso funkcijos susiejimas į visumą”. Tik protingai ir darniai taikomi jie leidžia pasiekti civilinio proceso tikslų.⁶⁶

Ypatingoji teiseną, kaip “iš dalies priešingas ginčo teisenai procesas”, turi specifinius jai keliamus tikslus.⁶⁷

Rengiant naująjį Civilinio proceso kodeksą, jo sudarytojai pastebėjo, jog ypatingosios teisenos bylos iš esmės nėra grynai teisminės, “atvirkščiai, savo prigimtimi tai klausimai, kurie galėtų būti sprendžiami vykdomosios valdžios institucijų (pvz.: asmens pripažinimas nežinia kur esančiu), tačiau atsižvelgiant į jų svarbumą, šių klausimų sprendimas perduotas teismams. Tai lemia kitokį teismo elgesį procese”.⁶⁸ Todėl, kaip jau minėta anksčiau, pagrindinis šiai teisenai keliamas tikslas yra sudaryti sąlygas tinkamai įgyvendinti materialinę teisę, ją administruoti.

Civilinio proceso principai yra būdingi ne vien ypatingajai teisenai, bet ir visam procesui, tai yra proceso operatyvumas, koncentruotumas bei su jais glaudžiai susijęs ekonomiškumas.

Lyginant galiojančius ginčo teisenos bei ypatingosios teisenos principus, matome, jog jie yra skirtingi. Ginčo teisenoje galioja dispozityvumo, rungtyniškumo, žodiškumo, betarpiškumo, ir viešumo principai. O ypatingojoje teisenoje įtvirtinamas oficialumo principas. Šio principo veikimas pasireiškia tuo, kad procesas ypatingojoje teisenoje pradedamas tiek suinteresuotam asmeniui padavus pareiškimą, tiek ir teismo iniciatyva.

⁶⁴ VIKIPEDIJA. Internetinis žinynas. Prieiga per internetą <http://lt.wikipedia.org>

⁶⁵ NEKROŠIUS, V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2002. P. 16.

⁶⁶ Ibidem, P. 27.

⁶⁷ Ibidem, P. 204.

⁶⁸ 2001 m. spalio 30 d. Civilinio proceso kodekso projekto (IV – VII dalių) aiškinamasis raštas // <http://www3.lts.lt/DPAieska.html>.

Naujojo Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio ketvirtoje dalyje nustatyta, kad bylų nagrinėjimas pradamas gavus pareiškėjo pareiškimą, o 505 straipsnio pirmoje dalyje įtvirtinta teismo pareiga, priėmus sprendimą pripažinti pilnametį asmenį neveiksniu ar ribotai veiksniu, savo iniciatyva pradėti bylos dėl globos ar rūpybos šiam asmeniui nustatymo, globėjo ar rūpintojo paskyrimo nagrinėjimą.

Ypatingojoje teisenoje vietoj rungimosi principo, veikiančio ieškininėje teisenoje, įtvirtinamas inkvizicinis, nes Civilinio proceso kodekse nustatytas inkvizicinis ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo modelis.

Oficialumo principas reiškia, kad procesas ypatingosios teisenos bylose gali būti pradamas tiek pareiškėjo iniciatyva paduodant atitinkamą pareiškimą, tiek teismo iniciatyva, jei yra įstatymu nustatytos sąlygos, neatsižvelgiant į tai, iš kokių šaltinių teismas sužinojo, jog tokios sąlygos yra. Ši nuostata įtvirtinta Civilinio proceso kodekso 505 straipsnyje. Oficialumo principas paprastai yra ribojamas tik įstatymų nurodytais atvejais, pavyzdžiui santuokos nutraukimo byla bendru abiejų sutuoktinių sutikimu gali būti pradėta tik sutuoktinių pareiškimu. Byloje dalyvaujantys asmenys savo nuožiūra negali pakeisti įstatymų leidėjo nustatytų ginčo ir ypatingosios teisenos kompetencijos ribų, tik teismas gali nustatyti, kuria teiseną bus nagrinėjama konkreti byla.⁶⁹

Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio aštuntoje dalyje įtvirtinta bendra pareiga teismui, kad šis turi imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išaiškintos bylos aplinkybės, galinčios turėti įtakos sprendimo teisėtumui ir pagrįstumui, neapsiribodamas vien proceso dalyvių pateikta medžiaga ir nepriklausomai nuo ginčo dėl teisės buvimo, išsiaiškina visas, jo nuomone, esmines bylos aplinkybes.⁷⁰

Pareiga dėl konkrečių įrodymų išreikalavimo ar kitokių veiksmų, konkretizuota kituose Civilinio proceso kodekso straipsniuose. Pavyzdžiui, 472 straipsnio antrojoje dalyje nustatyta teismo, nagrinėjančio asmens pripažinimo ribotai veiksniu teisė savo iniciatyva išaiškinti aplinkybes, ar nėra pagrindo pripažinti asmenį neveiksniu, 483 straipsnyje numatyta teismo, nagrinėjančio įvaikinimo bylą, pareiga išreikalauti atitinkamus duomenis apie įvaikinamojo vaiko kilmę, 491 straipsnio antroje dalyje numatyta teismo pareiga imtis visų būtinų priemonių, kad būtų apsaugotos globos ar rūpybos reikalingų asmenų teisės ir interesai, taip pat ir 501 straipsnio antrojoje dalyje numatyta teismo pareiga išreikalauti duomenis apie rekomenduojamą būti globėju ar rūpintoju asmenį bylose dėl vaiko nuolatinės globos ir rūpybos, ir pan.

⁶⁹ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t; p. 378.

⁷⁰ ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingoji teiseną naujajame civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*. Mokslo darbai. 2002, t. 28(20); p. 212–218.

Po nepriklausomybės atkūrimo, kai buvo atsisakyta tarybinio inkvizitorinio proceso, iš teisėjo buvo laukiama visiško pasyvumo ir neutralumo. Vyravo nuomonė, jog tik šalys yra proceso šeimininkės, tuo tarpu teismas tėra tik proceso stebėtojas. Vis dėlto ilgainiui pastebėta, kad kontinentinėje Europoje, ir ne tik joje, toli gražu taip nėra. Senesnes demokratines tradicijas turinčiose valstybėse būtent teismas pripažįstamas proceso šeimininku, jo tvarkytoju, ir tai nėra laikoma šalių teisių ignoravimu ar teismo nešališkumo principo pažeidimu. Be abejo, tik šalys yra joms priklausančių teisių šeimininkės, tik jos sprendžia, ginti savo teises ar jų neginti, tačiau teismo procesas nėra ir negali būti vien privatus šalių reikalas.

Naujai suformuluoto inkvizicinio principo dėka pasikeičia teisėjo vaidmuo procese. Inkvizicinis principas ypatingojoje teisenoje draudžia teismui priimti sprendimą už akių. Toks draudimas įtvirtintas Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio devintojoje dalyje. Profesoriaus V. Nekrošiaus nuomone, teismas, negalėdamas priimti sprendimo už akių, susiduriama su dviejų šiai teisenai keliamų tikslų problema – rūpinimosi tinkamu tam tikrų teisės normų įgyvendinimo užtikrinimu bei proceso centruotumu. Teismas privalo atsižvelgti į dalyvaujančio byloje asmens pateiktus įrodymus, nesvarbu ar tas asmuo dalyvauja nagrinėjant bylą ar ne. Teisės specialistai neabejoja, jog draudimas priimti sprendimą už akių sudaro sąlygas vilkinti procesą. Negalima neatsižvelgti ir į kitą uždavinį – tai teisės realizavimo užtikrinimą, kuriam, pasak profesoriaus V. Nekrošiaus, ypatingoji teiseną ir yra sukurta.⁷¹

Tačiau reikia nepamiršti, kad ypatingoji teiseną turi dar vieną bruožą – šalių instituto nebuvimą. I. Žemkauskienė siūlo nepamiršti, jog ypatingoji teiseną yra vienašalė teiseną, todėl teismas, neatvykus vienam dalyvaujančiam byloje asmeniui (aišku, jeigu jo dalyvavimas nėra privalomas įstatymų nustatyta tvarka), remdamasis visais byloje surinktais įrodymais, taip pat ir neatvykusio asmens pateiktais įrodymais, turi teisę nagrinėti bylą atvykusios šalies atžvilgiu. Tokia nuostata įtvirtinta Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio penktoje dalyje, nurodančioje, kad dalyvaujančių asmenų neatvykimas į teismo posėdį nekliudo teismui išnagrinėti bylą, išskyrus tuos atvejus, kai įstatymas numato privalomą dalyvaujančių asmenų dalyvavimą teismo posėdyje. Pavyzdžiui, 477 straipsnio trečioje dalyje įtvirtintas reikalavimas būtinai dalyvauti visiems dalyvaujantiems asmenims byloje dėl nepilnamečio pripažinimo veiksniu; 484 straipsnio ketvirtoje dalyje byloje dėl įvaikinimo numatytas būtinas pareiškėjų, valstybinės įvaikinimo institucijos ir valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovų

⁷¹ NEKROŠIUS, V. Ypatingoji teiseną civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškine teiseną ir reforma (lyginamoji analizė). Teisė. 1999, Nr. 33 (2); p. 51.

dalyvavimas; 507 straipsnio trečiojoje dalyje nurodytas privalomas globos ir rūpybos institucijos bei asmens, rekomenduojamo skirti globėju ar rūpintoju, dalyvavimas bylose dėl globos ir rūpybos pilnamečiams asmenims.

Žodinio proceso principo galiojimas ypatingojoje teisenoje yra apribotas, nes galioja rašytinio proceso principas. Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio penktoje dalyje įtvirtinta bendra norma, nustatanti, kad bylos nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, išskyrus atvejus, kai kodeksas numato žodinį bylos nagrinėjimą. Tačiau teismas gali nuspręsti konkrečią bylą nagrinėti žodinio proceso tvarka, jeigu tokia bylos nagrinėjimo forma konkrečiu atveju yra naudingesnė. Tai reikia, kad teisėjui suteiktas aktyvus vaidmuo procese. Žodinis bylos nagrinėjimas yra įtvirtintas bylų dėl asmens pripažinimo neveiksniu, nepilnamečio pripažinimo veiksniu, įvaikinimo ir kai kuriose kitose bylose, daugiausia kylančiose iš šeimos teisinių santykių.

Pažymėtina, kad įsakmaus žodinio proceso principo nebuvimas nereiškia, kad teismas negali paskirti žodinio bylos nagrinėjimo. Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio penktojoje dalyje numatyta teismo teisė pačiam nuspręsti, kada konkreti byla bus nagrinėjama žodinio proceso tvarka. Ir tai sudaro dalyvaujantiems byloje asmenims sąlygas pateikti prašymus, duoti paaiškinimus tiek žodžiu, tiek raštu, išsakyti savo argumentus ir samprotavimus visais bylos nagrinėjimo metu kilusiais klausimais, prieštarauti kitų byloje dalyvaujančių asmenų prašymams, argumentams ir samprotavimams, teikti įrodymus bei dalyvauti juos tiriant ir tuo būdu visomis įstatyme numatytomis priemonėmis įrodinėti aplinkybes, kuriomis jie remiasi kaip savo reikalavimų ir atsikirtimų pagrindu.⁷²

Kadangi ypatingosios teisenos bylos nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, diskutuotinas ir šalių teisės būti išklausytoms realizavimas ypatingojoje teisenoje. Tačiau tai neturėtų būti abejonių dėl šios teisės įgyvendinimo pagrindu, kadangi aptariamo Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio penktojoje dalyje nustatyta teismo teisė nuspręsti konkrečią bylą nagrinėti žodinio proceso tvarka, taip pat yra įtvirtintos imperatyvios normos dėl atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo žodine forma.

Svarbu pažymėti ir tai, kad ypatingojoje teisenoje ribotai realizuojami ir dar keli principai: viešumo ir betarpiškumo.

Viešumo principo ribotas veikimas pasireiškia bylose, kur įsakmiai nurodyta uždaro teismo posėdžio forma, pavyzdžiui, 484 straipsnio pirmojoje dalyje toks nurodymas įtvirtintas bylose dėl įvaikinimo.

⁷² LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-304/2006

Betarpiškumo principo ribotas veikimas pasireiškia taip pat ribotai, nes nagrinėjančio bylą teisėjo pasikeitimas neturi jokių teisinių padarinių, nes bylos nereikia atidėti ir nagrinėti iš naujo.

Profesoriaus V. Nekrošiaus nuomone, aptarti Civilinio proceso kodekse įtvirtinti principai lemia aktyvų teismo (teisėjo) vaidmenį procese ir taip pat šių principų įtvirtinimas sudaro sąlygas neformaliajam procesui. Paliekama teisė teisėjui pačiam nuspręsti, pasirinkti bylos nagrinėjimą žodžiu ar rašytine forma, teisėjo nesaisto dalyvaujančių byloje asmenų pateikti įrodymai, jis turi teisę ir pareigą pats rinkti įrodymus, kartu padidinama teisėjo atsakomybė už bylos baigtį. Šiuo atveju teismo elgesys iš esmės bus kaip vykdomosios valdžios atstovo, nagrinėjančio visas svarbias bylos aplinkybes ir atsakančio į iškeltus klausimus. Ši teismui numatyta funkcija ypatingojoje teisenoje paaiškina klasikinių civilinio proceso principų (dispozityvumo, rungtyniškumo ir pan.) taikymo ypatingojoje teisenoje ribojimą.

Profesorius V. Nekrošius pastebėjo, jog šie principai garantuoja ne tik tinkamą viešojo intereso įgyvendinimą taikant materialinės teisės normas, bet ir viešo intereso, kad procesas vyktų kaip galima greičiau, įgyvendinimą, t.y. koncentruotumo principas.⁷³

Nekyla abejonų, jog Lietuvos teismai šiuo metu yra pajėgūs atlikti jiems skiriamą vaidmenį, o teismui suteiktos naujos procesinės galimybės, didesnė sprendimo laisvė ne tik palengvina teisėjo darbą, bet ir prisideda prie efektyvaus teismo proceso funkcionavimo.

⁷³ NEKROŠIUS, V. Ypatingoji teiseną civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškiniu teiseną ir reforma (lyginamoji analizė). Teisė. 1999, Nr. 33 (2); p. 50.

2.3. Bylų priskyrimo nagrinėti ypatingąja teiseną pagrindiniai kriterijai

Sprendžiant tam tikros bylos priskyrimo vienai ar kitai teisei klausimą, susiduriama su tam tikromis problemomis, kurios kyla pagrįste dėl to, kad visi ieškininės teisės principai galioja ir ypatingajai teisei.

Kaip jau minėta, ginčo dėl teisės buvimas ar nebuvimas nėra vienintelis ir lemiantis kriterijus, priskiriant bylą ypatingajai ar ginčo teisei. Labai svarbu yra atsižvelgti į pačios bylos pobūdį, viešojo intereso buvimą ar nebuvimą byloje. Ypatingosios teisės byloms yra būdingas viešojo intereso buvimas ir tai lemia, kad šių bylų nagrinėjimo modelis yra inkvizicinis. Taigi palyginus su ginčo teise – teismo vaidmuo procese yra aktyvesnis.⁷⁴

Bylos vienai ar kitai teisei yra priskiriamos atsižvelgiant į viešąjį interesą ir civilinio proceso tikslus, tai yra proceso spartumą ir sudėtingumą, socialinį reikšmingumą.

Pagrindinis kriterijus, kuriuo remiantis byla priskiriama nagrinėti ypatingąja teise, yra tikslingumas ir įstatymų leidėjo apsisprendimas.⁷⁵

Civilinio proceso kodekse 443 straipsnio 7 dalyje įtvirtinta, jog priskirtas nagrinėti ypatingąja teise bylas teismas išnagrinėja ypatingąja teise, neatsižvelgdamas į tai, ar nagrinėjimo metu kyla ginčas dėl teisės.⁷⁶

Svarbus ypatingajai teisei priskiriamų ne tik bylų pobūdis, bet ir šios teisės uždavinių įgyvendinimas. Tačiau lemiamą reikšmę, priskiriant bylas nagrinėti ne ieškininės teisės, o ypatingosios teisės tvarka, turės pačių bylų pobūdis.

Faktai, kuriuos nustato ir patvirtina teismas, nagrinėdamas šias bylas, yra ypač svarbūs, nes jie lemia teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą, t. y. yra siekiama sukurti sąlygas tinkamai įgyvendinti materialinę teisę. Pavyzdžiui, ypač aiškiai tai pasireiškia bylose dėl hipotekos ar įkeitimo teisinių santykių. Nekilnojamojo turto hipotekos arba kilnojamojo turto įkeitimo registravimo procedūra, teismo leidimo išdavimas; veiksnio suteikimas, apribojimas ar atėmimas, kuriose, be registro įstaigų, notarų, netiesiogiai dalyvauja ir teismas, leidžia patikimai apsaugoti kreditorių teises ir interesus, kad be jų žinios nebūtų pakartotinai įkeistas turtas arba kad prievolės įvykdymas nebus užtikrintas jau įkeistu (ir ne kartą) kitam asmeniui turtu. Lietuvoje gerai žinomi atvejai, kai turto įkeitimo procese teismas nedalyvavo: tik nuo 1997 m., kai

⁷⁴ LAT 2003 m. birželio 30 d. konsultacija „Dėl kai kurių Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso, Imonių bankroto įstatymo bei Viešųjų pirkimų įstatymo normų taikymo“, Nr. A3-86.

⁷⁵ LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.

įsigaliojo Hipotekos ir Kilnojamojo turto įkeitimo įstatymai, teismai sprendžia bylas dėl turto įkeitimo (hipotekos) teisinių santykių. Tuo metu nebuvo patikimos informacijos apie turto įkeitimą, turtas buvo įkeičiamas kelis kartus, todėl bankai žlugdavo dėl išduotų „blogų“ paskolų, valstybėje neveikė kreditavimo sistema ir pan. Ne mažiau svarbus teismo vaidmuo globos ir rūpybos bylose, nes nuo globėjo ar rūpintojo paskyrimo priklauso, kaip bus įgyvendinami neveiksnaus ar ribotai veiksnus asmens teisės ir interesai, jų dalyvavimas civilinėje apyvartoje. Akivaizdu, kad šiose bylose, be privataus intereso, egzistuoja dar ir viešasis interesas, kad sąlygos ir faktai, kuriais remiantis turės būti priimamas sprendimas, būtų kruopščiai patikrinti nepriklausomos institucijos, turinčios tam visus įgaliojimus.

Šiose bylose, be privataus intereso, egzistuoja dar ir viešasis interesas, kad sąlygų ir faktų, kuriais remiantis turės būti priimamas sprendimas, egzistavimas būtų kruopščiai patikrintas nepriklausomos institucijos, turinčios tam visus įgaliojimus. Akivaizdu, kad kai kurios ypatingosios teisenos bylos galėtų būti sprendžiamos vykdomosios valdžios institucijų (pavyzdžiui, asmens pripažinimas nežinia kur esančiu; veiksnus suteikimas; hipotekos registravimas), tačiau atsižvelgiant į jų svarbumą bei į tai, kad teismo procesas vis dėlto geriausiai pritaikytas nustatyti neakivaizdžius faktus, šių klausimų sprendimas yra perduotas teismams.

Priskiriant bylas nagrinėti ne ieškininės teisenos, o ypatingosios teisenos tvarka, svarbią reikšmę turės ir tikslingumas. Tikslingumas – geresnė asmenų privačių interesų apsauga (globos ar rūpybos nustatymas neveiksniems ar ribotai veiksnus pilnamečiams asmenims, asmens pripažinimas mirusiu). Šiuo motyvu būtų galima pagrįsti ir nebaigtinio bylų, nagrinėtinų ypatingosios teisenos tvarka, priešingai negu galiojančiame Civilinio proceso kodekse, sąrašo įtvirtinimą naujajame Civilinio proceso kodekse.

Ypatingosios teisenos bylas, išskyrus dėl alimentų nepilnamečiams vaikams, kai nėra ginčo, išieškojimo, teismas nagrinėja, pranešęs pareiškėjui ir suinteresuotiems asmenims, valstybinės valdžios ar valdymo institucijoms, įmonėms, įstaigoms ar organizacijoms.

Taip pat ypatingosios teisenos procese ribojamas proceso viešumo principas, pavyzdžiui, bylos dėl įvaikinimo nagrinėjamos uždaramame teismo posėdyje. Be to, “nėra ieškinio ir priešieškinio, taikos sutarties institutų; teismas, nagrinėdamas šias bylas, savo sprendimu netaiko sankcijų, o apsiriboja tik pareiškėjo prašymo išsprendimu”.⁷⁷

Taigi, ypatingoji teisena yra vienašalė ir neginčo teisena, kai teismas nagrinėja klausimą, nesusijusį su ginču dėl teisės ar asmens subjektinių teisių pažeidimų, tačiau

⁷⁷ MIKELĖNAS, V. Civilinis procesas. D2. Vilnius : Justitia, 1997. p.162.

sudaro sąlygas pareiškėjui realizuoti jo turimą teisę. Svarbus ypatingosios teisenos bylose yra viešojo intereso aspektas –tai lemia inkvizicinį bylos nagrinėjimo modelį ir suteikia aktyvesnį, palyginus su ginčo teiseną, vaidmenį teismui, kad jis galėtų geriau apsaugoti šalies interesus.

Civilinio proceso kodekso 232 straipsnyje numatyta, kad teismas skiria bylą nagrinėti teismo posėdyje priimdamas rašytinę nutartį, bei nustatyti reikalavimai, keliami tokios nutarties turiniui. Pagal Civilinio proceso kodekso 290 straipsnio 5 dalį šiame kodekse numatytais atvejais procesinius klausimus teisėjas gali išspręsti rezoliucija. Ypatingosios teisenos bylas teismas nagrinėja pagal Civilinio proceso kodekso taisykles su išimtimis ir papildymais, kuriuos nustato Civilinio proceso kodekso V dalis ir kiti įstatymai. Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio 5 dalis nustato, kad ypatingąja teiseną bylos nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, išskyrus atvejus, kai Civilinio proceso kodekso V dalyje nurodoma kitaip. Civilinio proceso kodekso V dalis ir kiti įstatymai nenustato, koks procesinis sprendimas turi būti priimtas tuo atveju, kai teismas skiria bylą nagrinėti teismo posėdyje.

Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad ypatingosios teisenos byloje, nepriklausomai nuo to, ar ji bus nagrinėjama rašytinio ar žodinio proceso tvarka, teismui skiriant ją nagrinėti teismo posėdyje turi būti priimama rašytinė nutartis, savo turiniu atitinkanti Civilinio proceso kodekso 232 straipsnyje nustatytus reikalavimus.

Kitus ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo pasikeitimus lėmė naujos nuo 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusio Civilinio kodekso nuostatos, pavyzdžiui, asmens pripažinimo neveiksniu arba ribotai veiksniu tvarka, ypatingajai teisei priskirtos bylos dėl hipotekos (kilnojamojo turto įkeitimo) teisinių santykių, todėl, įsigaliojus naujam Civilinio proceso kodeksui, neteko galios Hipotekos ir Kilnojamojo turto įkeitimo galioję įstatymai.

Nors įtvirtinti bendri ypatingosios teisenos pagrindai, tačiau atskirų bylų – dėl šeimos teisinių santykių, dėl teismo leidimų išdavimo nagrinėjimo procedūrą turėtų detaliai reglamentuoti atskiras įstatymas, o ne būtų nukreipiama į atitinkamas Civilinio proceso kodekso nuostatas.

Civilinio proceso kodekse yra įtvirtintos tik kai kurios procesinės normos, kurias būtų galima laikyti įvadinėmis į tam tikro pobūdžio bylų nagrinėjimą, tačiau siekiant užtikrinti nuoseklų procesinį tokių bylų reglamentavimą, taip pat teisės sistemos požiūriu, šiuose skirsniuose turėtų būti nuosekliai reglamentuoti sprendžiami klausimai. Pavyzdžiui, naujojo Civilinio proceso kodekso 539 straipsnis nustato prašymo nutraukti santuoką abiejų sutuoktinių bendru sutikimu turinį, tačiau šiame straipsnyje yra nemažai

blanketinių normų, nukreipiančių į atskirus Civilinio kodekso straipsnius. Pasirinktas toks procesinių teisinių santykių reglamentavimo būdas verčia abejoti naujojo Civilinio proceso kodekso nuoseklumu.

III DALIS. PROCESINIAI YPATUMAI IR TEISMO VAIDMUO BYLAS NAGRINĖJANT YPATINGOSIOS TEISENOS TVARKA

3.1. Pagrindiniai bylų nagrinėjimo ypatingosios teisenos tvarka ypatumai

Bendroji ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo procesinė eiga nurodyta 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojusio Civilinio proceso kodekso 443 straipsnyje⁷⁸. Šio straipsnio pirmojoje dalyje įtvirtinta nuostata, kad *ypatingosios teisenos* bylas teismas nagrinėja pagal bendrąsias civilinio proceso bylų nagrinėjimo taisykles, tačiau su tam tikromis išimtimis ir papildymais, kuriuos nustato Civilinio proceso kodekso V dalis, reglamentuojanti ypatingąją teisena, ir kiti Lietuvos Respublikos įstatymai. Civilinio proceso kodekso 1 straipsnio 1 dalis sako, kad įstatymai gali nustatyti kitokias nei Civilinio proceso kodekso ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo taisykles.⁷⁹

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas pastebėjo, jog suformulavus naujus civilinio proceso principus, pavyzdžiui, koncentracijos ir ekonomiškumo (CPK 7 straipsnis), kooperacijos (CPK 8 straipsnis), suteikus kai kuriems, pavyzdžiui, dispozityvumo (CPK 13 straipsnis), žodiškumo (CPK 15 straipsnis), kitą turinį, taip pat pasikeitus pirmosios instancijos teismo procesui, kurį reglamentuojančios normos *mutatis mutandis* taikomos nagrinėjant bylas ypatingosios teisenos tvarka (CPK 443 straipsnio 1 dalis), pasikeitė ir bylų dėl šių faktų nustatymo nagrinėjimo procesas. Ypatingą reikšmę turi tai, kad, pasikeitus visuomeniniams santykiams, kartu su jų materialiuoju teisiniu reglamentavimu atsirado ir atsiranda naujų faktų, turinčių juridinę reikšmę.⁸⁰

Nustatant, kokia tvarka bus nagrinėjama konkreti byla, reikia atsižvelgti į keletą dalykų. Visų pirma, teismas turėtų išsiaiškinti, ar konkrečiu atveju turėtų būti taikoma bendroji ar specialioji proceso taisyklė. Jeigu nėra specialiosios normos, reglamentuojančios konkretų veiksma, tai konkrečiu atveju taikomos bendrosios civilinių bylų nagrinėjimo taisyklės. Jeigu galima taikyti bendrąją proceso taisyklę, kai konkrečiau procesinio veiksmo turinį reglamentuoja ir Civilinio proceso kodekso V dalis, ir atskiras įstatymas, svarbu nustatyti, kokia apimtimi ir kuria proceso taisyklę taikyti. Teismas jas aiškindamas ir taikydamas, privalo atsižvelgti į ypatingosios teisenos esmę ir jai galiojančius principus.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Vilnius, 2002.

⁷⁹ LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t.

⁸⁰ LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 56 “Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje”.

Atsižvelgiant į aukščiau pateiktą informaciją, bylų nagrinėjimo ypatingosios teisenos tvarka procesinius ypatumus galima išskirti į bendruosius ir specialiuosius. Bendrieji procesiniai ypatumai būdingi visų ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimui, o specialieji ypatumai būdingi tik tam tikros kategorijos bylų nagrinėjimui.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad, nagrinėdamas bylą ypatingosios teisenos tvartą, teismas turi vadovautis Civilinio proceso kodekso 225–231 straipsniais, kuriuose įtvirtintas pasirengimas bylos nagrinėjimui teisme ir tai yra sudėtinė bylos nagrinėjimo teisme dalis. Todėl teismas, nagrinėjantis bylas ypatingosios teisenos tvarka, Civilinio proceso kodekso 225–231 straipsnių nuostatas turi taikyti kartu su kitais Civilinio proceso kodekso straipsniais, kuriuose išvardinti procesiniai veiksmai, kurie pasirengimo bylos nagrinėjimui stadijoje atliekami konkrečioje byloje, nagrinėjamoje ypatingosios teisenos tvarka, tai 451, 456, 466, 471, 476, 483, 501, 506, 518, 532 ir 572 straipsniai.

Taigi ypatingąją teisena nagrinėjamoje byloje teismas turi vadovautis Civilinio proceso kodekso 225 straipsnio antrame ir trečiame punktuose esančiomis nuostatomis, pagal kurias suinteresuotiems asmenims (Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio trečia dalis) reikia išsiųsti pranešimą dėl atsiliepimo į pareikštą pareiškimą pateikimo, pareikšto pareiškimo ar prašymo (Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio ketvirta dalis) nuorašą ir nustatyti terminą atsiliepimui į jį pareikšti (Civilinio proceso kodekso 142 straipsnio pirma dalis, 443 straipsnio pirma dalis). Minėtame teismo pranešime nenurodoma apie atsiliepimo nepateikimo pasekmes, nes pagal Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio devintą dalį teismas, nagrinėjantis bylas ypatingąją teisena, neturi teisės priimti sprendimo už akių.

Pavyzdžiui, bylos nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, išskyrus tuos atvejus, jei teismas nusprendžia konkrečią bylą nagrinėti žodinio proceso tvarka. Teismas neturi teisės priimti sprendimą už akių. Tuo tarpu ginčo byloje, pagal Civilinio proceso kodekso 246 straipsnį, jei į teismo posėdį neatvyksta šalis, kuriai buvo tinkamai pranešta apie teismo posėdžio laiką ir vietą, ir jei kita šalis to prašo – teismas priima sprendimą už akių. Kokiais kriterijais remiantis vienos ar kitos bylos yra priskiriamos būtent ypatingajai, o ne ginčo teisenai.

Kai yra Civilinio proceso kodekso 227 straipsnio pirmojoje dalyje nurodytos sąlygos, taikomas pasirengimo nagrinėti bylą teisme paruošiamaisiais dokumentais būdas, o esant Civilinio proceso kodekso 228 straipsnio pirmojoje dalyje nurodytoms sąlygoms turi būti skiriamas parengiamasis teismo posėdis. Jeigu Civilinio proceso kodekso 227 straipsnio pirmojoje dalyje, 228 straipsnio pirmojoje dalyje nurodytų sąlygų nėra,

teismas, gavęs suinteresuotų asmenų atsiliepimus į pareiškimą (prašymą) ar pasibaigus nustatytam atsiliepimų pateikimo terminui ir nusprendęs, kad byla yra parengta nagrinėti teisme, turi teisę, neskirdamas parengiamojo teismo posėdžio ir nenustatydamas pasirengimo bylą nagrinėti teisme paruošiamųjų dokumentų būdu, priimti nutartį skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje (Civilinio proceso kodekso 232 straipsnis).⁸¹

Jeigu teismas nustato, kad yra dviejų specialių normų konkurencija, įtvirtinta Civilinio proceso kodekse ir tam tikrame įstatyme, reglamentuojanti konkretų veiksma, tai vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 1 straipsnio pirmąja dalimi, bus taikoma būtent tam tikrame įstatyme nustatyta proceso taisyklė.⁸²

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr.IX-743 patvirtinto Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio septintosios dalies nuostata, ypatingosios teisenos bylas teismas išnagrinėja, neatsižvelgdamas į tai, ar nagrinėjimo metu kyla ginčas dėl teisės.⁸³

Juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo tvarka naujai reglamentuota 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojusiame Civilinio proceso kodekse, kurio 443 straipsnio pirmojoje dalyje nustatyta, kad ypatingosios teisenos bylas teismas nagrinėja pagal šio Kodekso taisykles, su išimtimis ir papildymais, kuriuos nustato šio Kodekso V dalis ir kiti įstatymai. Suformulavus naujus civilinio proceso principus, pavyzdžiui, koncentracijos ir ekonomiškumo, kooperacijos, kai kurių principų turinio reikšmę išplėtus, pavyzdžiui, dispozityvumo, žodiškumo, taip pat pasikeitus pirmosios instancijos teismo procesui, kuri reglamentuojančios normos *mutatis mutandis* taikomos nagrinėjant bylas ypatingosios teisenos tvarka (CPK 443 straipsnio pirmoji dalis), pasikeitė ir bylų dėl šių faktų nustatymo nagrinėjimo procesas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pasakė, jog ypatingą reikšmę turi tai, kad, pasikeitus visuomeniniams santykiams, kartu su jų materialiuoju teisiniu reglamentavimu atsirado ir atsiranda vis naujų faktų, turinčių juridinę reikšmę. Teismas ypatingosios teisenos tvarka kompetentingas nustatyti ne bet kokius faktus, bet tik tokius, nuo kurių priklauso asmenų asmeninių ir turtinių teisių atsiradimas, pasikeitimas ar pabaiga (CPK 444 straipsnio 1 dalis). Teismine tvarka nenustatinėjami faktai, kurie neturi juridinės reikšmės. Teismine tvarka nustatomi tik tokie faktai, su kuriais susietas subjektinės teisės (civilinės, šeimos, darbo, socialinio aprūpinimo ir kt.) atsiradimas, pasikeitimas ar pabaiga. Faktui juridinę reikšmę suteikia

⁸¹ LAT 2003 birželio 30 d. konsultacija "Dėl kai kurių Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso, Imonių bankroto įstatymo bei Viešųjų pirkimų įstatymo normų taikymo", Nr. 83-86.

⁸² LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t.

⁸³ LAT teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 6 d. nutartis Nr.3K-3-898/2003.

teisės aktas, bet jo nenurodymas pareiškime nevertintinas kaip trūkumas, kuris turi būti pašalintas Civilinio proceso kodekso 115 straipsnyje nustatyta tvarka.

Teismas taip pat išaiškino, kad juridinę reikšmę turinčius faktus teismas gali nustatyti tik tada, kai yra bent viena iš šių aplinkybių:

- 1) prašomas nustatyti faktas turi turėti juridinę reikšmę;
- 2) pareiškėjas neturi dokumentų, patvirtinančių tą juridinę reikšmę turintį faktą;
- 3) pareiškėjas negali kitokia, t. y. ne teismo, tvarka gauti dokumentų, patvirtinančių atitinkamą juridinę reikšmę turintį faktą, arba pareiškėjas negali ne teismo tvarka atkurti prarastų dokumentų, patvirtinančių juridinę reikšmę turintį faktą.

Kai nėra bent vienos iš nurodytų aplinkybių, klausimas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo nenagrinėtinas teisme.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat pasakė, jog ypatingosios teisenos tvarka negali būti nustatomi kaip juridinę reikšmę turintys faktai, kurie yra arba turi būti įrodinėjimo dalykas kitoje civilinėje byloje.⁸⁴

Tais atvejais, kai yra sprendžiamas teisės klausimas, o tas yra negalima išspręsti ypatingosios (neginčo) teisenos tvarka, nustatant juridinę reikšmę turintį faktą pagal Civilinio proceso kodekso 25 bei 26 skirsnių taisykles, teisės klausimai sprendžiami ginčo (ieškinine) teisenai, kurioje yra šalys su priešingais interesais – ieškovas ir atsakovas, su visomis iš to išplaukiančiomis procesinėmis pasekmėmis.⁸⁵

Civilinio proceso kodekse ypatingoji teisenai modeliujama inkviziciniu principu, galėtų būti diskutuojama dėl besąlygiško bylų dėl turinčių juridinę reikšmę faktų nustatymo priskyrimo šiai teisenai.

Dažnai pasitaiko, kad teismui nustatinėjant juridinę reikšmę turintį faktą – nuosavybės teisės į turtą, kyla ginčas dėl teisės. Tokiu atveju pagal galiojančio Civilinio proceso kodekso nuostatas šis ginčas turi būti nagrinėjamas ieškininės teisenos tvarka, vadovaujantis dispozityvumo, proceso šalių lygybės principais. Pagal Civilinio proceso kodekso nuostatas toks ginčas, nors ir kyla iš privačių teisinių santykių, pagrįstų dispozityvumu ir šalių lygybe, bus nagrinėjamas vadovaujantis jau ne dispozityvumo ir rungimosi, bet imperatyvumo bei viešumo principais.

Abejotina, ar akivaizdus privataus pobūdžio ginčas, kilęs bylą nagrinėjant ypatingosios teisenos tvarka, turėtų būti nagrinėjamas vadovaujantis tokiomis pat taisyklėmis kaip ir tos bylos, kuriose nėra iš privatinų teisinių santykių kylančio ginčo, o yra aiškiai išreikštas viešasis interesas. Tikslingumo kriterijus neturėtų vaidinti šiuo

⁸⁴ LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 56 “Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje”.

⁸⁵ LAT teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 23 d. nutartis, Nr. 3K-3-1222/2002

atveju absoliutaus vaidmens. Manytina, kad, kilus ginčui dėl nuosavybės teisės, juridinę reikšmę turintis faktas turėtų būti nustatomas, vadovaujantis ieškininės teisenos taisyklėmis.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, jog Civilinio proceso kodekso 270 straipsnio pirmasis punktas numato, kad turintys juridinę reikšmę faktai gali būti nustatyti ypatingą (neginčio) teiseną. Šios teisenos ypatumai pasireiškia tuo, kad ypatingosios teisenos atveju nėra šalių su priešingais interesais prašomo nustatyti fakto atžvilgiu, teismas nesprenžia teisės gynimo klausimo. Civilinio proceso kodekso nustatytomis įrodinėjimo priemonėmis siekiama įrodyti egzistavus praeityje tam tikrą faktą, kurio nustatymas pareiškėjui sukeltų teises pasekmes. Šios teisenos bylose nėra galimas ginčas dėl teisės, tačiau procesinė situacija, kada byloje dalyvaujantis suinteresuotas asmuo, naudodamasis savo procesinėmis teisėmis, nesutinka, kad būtų nustatytas juridinę reikšmę turintis faktas, tuo tik išreikšdamas savo poziciją dėl pareikšto prašymo, negali būti traktuojama kaip ginčo dėl civilinės teisės kilimas, nes tokiu atveju kyla ginčas tik dėl paties fakto nustatymo. Būtent tokia procesinė situacija ir yra kilusi nagrinėjamoje byloje, kada suinteresuoti asmenys prašė atmesti pareiškėjų prašymą tik todėl, kad pastarieji neįrodė egzistavus prašomą nustatyti faktą.

Kartu pažymėtina, kad pagal Civilinio proceso kodekso 271 straipsnio pirmą dalį, ypatingosios teisenos tvarka bylos nagrinėjamos pagal šio kodekso taisykles su išimtimis ir papildymais, kuriuos nustato Lietuvos Respublikos įstatymai. Tačiau, taikant įrodinėjimo institutą reglamentuojančias teisės normas, jokios išimtys ar apribojimai nėra numatyti. Tokiu būdu, nagrinėjant bylą tiek ypatingosios teisenos tvarka, tiek ieškininės teisenos tvarka byloje dalyvujančių asmenų procesinės galimybės ir teisės teikti įrodymus yra vienodos (Civilinio proceso kodekso 31 straipsnio pirma dalis, 35 straipsnio ketvirta dalis, 57 straipsnis, 58 straipsnis). Tokiu būdu, nepagrįstas argumentas, kad jos procesinės teisės teikti įrodymus buvo suvaržytos dėl bylos proceso ypatingosios teisenos tvarka.⁸⁶

Asmenų asmeninių ir turtinių teisių atsiradimas, pasikeitimas ar pabaiga yra neatskiriamai susiję su realiomis aplinkybėmis (veiksmis, įvykiais), kurios teisės normų pagrindu įgyja teisinę reikšmę. Teismine tvarka nenustatinėjami faktai, kurie realiai buvo ar yra, tačiau pagal teisę jie neturi juridinės reikšmės, tai reiškia jeigu dėl jų neatsiranda,

⁸⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. sausio 31 d. nutartis c.b. Nr. 3K - 3 115/2000.

nepasikeičia ar nepasibaigia asmenų subjektinės teisės ir pareigos, teismine tvarka nenustatinėjami.⁸⁷

Sprendimo rezoliucinėje dalyje turi būti nurodyta, kuriam tikslui faktas nustatytas (CPK 448 straipsnio 1 dalis), išskyrus gimimo, įvaikinimo, santuokos sudarymo arba nutraukimo, partnerystės, mirties įregistravimą arba kitų civilinės būklės aktais įregistruotus faktus (CPK 444 straipsnio 2 dalies 3 punktas).

⁸⁷ LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 56 “Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje”.

3.2. Teismo vaidmuo nagrinėjant bylas ypatingą teisena

Naujųjų Civilinio kodekso ir Civilinio proceso kodekso įsigaliojimas lėmė tai, kad teismas nebeliko vien ginčų sprendimo institucija. Šalia savo pagrindinės funkcijos – ginčų sprendimo – teismas pradėjo atlikti ir apsaugines funkcijas, nesusijusias su ginčų dėl teisės sprendimu, tačiau reikšmingas asmenų teisių apsaugai (leidimų išdavimas, faktų ir pareiškimų patvirtinimas, turto administravimo kontrolė, paveldėjimo procedūrų taikymas ir kitos). Teismas perėmė dalį asmenų teisių apsaugos srities funkcijų, kurias atlikdavo įvairios valstybės ir savivaldybės įstaigos.⁸⁸

Šiuolaikiniame procese kai kurių bylų pobūdis bei viešas interesas reikalauja, kad teisėjas procese ne tik taikytų įstatymus, bet ir būtų aktyvus. Teisėjo aktyvumas procese priklauso nuo daugelio faktorių – nuo civilinio proceso modelio, teisenos rūšies, bylų pobūdžio, jos kategorijos. Liberaliajame procese teismas atlieka savotišką šalių arbitro vaidmenį, stebėdamas, kad būtų laikomasi valstybės nustatytų proceso taisyklių.⁸⁹ Šiame procese teismui reikia nustatyti formalią tiesą, t.y. teisėjas įrodinėjimo procese yra pasyvus, jis įpareigojamas tik formaliai patikrinti byloje pateiktą medžiagą. Tačiau XX amžiaus pabaigoje daugelyje bendrosios teisės valstybių buvo pripažinta, kad viešasis interesas reikalauja operatyvesnio, ekonomiškesnio bei teisingo proceso, o tai pasiekama kai “teismas iš pasyvaus stebėtojo tampa proceso eigos reguliuotoju”.⁹⁰

XX amžiaus pabaigoje kontinentinėje Europoje galutinai įsitvirtino socialinis civilinio proceso modelis. Teismas ėmė aktyviai dalyvauti bylos nagrinėjimui.⁹¹ Šiame procese teismas įpareigotas nustatyti materialią tiesą.

Tarpukario Lietuvos civiliniame procese teisėjas buvo pasyvus. Tačiau ginčo teisenoje ir apsaugos teisenoje teisėjo vaidmuo skyrėsi. Apsaugos bylas nagrinėdamas teisėjas buvo aktyvesnis, jis turėjo teisę išreikalauti įrodymus, pats rinkti įrodymus, o kai kuriais atvejais jam tai buvo nurodoma įsakmiai.

Analizuojant ypatingosios teisenos esmę, svarbu suvokti, ar teismas, nagrinėdamas bylas ypatingą teisena, iš tikrųjų vykdo teisingumą. Kadangi pagrindine teismo funkcija yra laikoma ginčų sprendimas dėl teisės ir pažeistų subjektinių teisių bei įstatymo saugomų interesų gynimas, teismas šią funkciją įgyvendina nagrinėdamas

⁸⁸ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t. p.480.

⁸⁹ NEKROŠIUS, V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2002.p.17.

⁹⁰ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2003. I t.p.195.

⁹¹ NEKROŠIUS, V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2002.p.29.

ieškininės teisenos ir ginčų, kylančių iš administracinių teisinių santykių, teisenos bylas. Tačiau yra atvejų, kai teismui reikia įsikišti net nesant ginčo dėl teisės - nesant teisės pažeidimo ir teisės pažeidėjo. Pavyzdžiui, asmuo nori paveldėti po tėvų mirties likusį turtą, tačiau neturi dokumentų, patvirtinančių giminystės santykius su palikėjais. Nesant šių dokumentų, asmuo negali įgyvendinti savo paveldėjimo teisės, nors jokie kiti asmenys jos neginčija. Tokiu atveju įstatymas suteikia teisę asmeniui kreiptis į teismą su prašymu patvirtinti esant giminystės santykius. Teismas, nagrinėdamas tokią bylą, gali netaikyti bendrųjų proceso t.y. ieškininės teisenos taisyklių, nes tokioje byloje nėra dviejų ginčo šalių, turinčių priešingus interesus, nėra ginčo dėl teisės, teismas neturi tikrinti kitų asmenų veikslių teisėtumo ir pagrįstumo.

Civilinio proceso kodekso 5 straipsnio ketvirta dalis, taip pat Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio ketvirta dalis sako, kad ypatingosios teisenos bylose paduodami pareiškimai ir prašymai, o ne ieškinys. Šiame straipsnyje pateiktas procesinių dokumentų, kuriais remiantis gali būti pradėdama byla, sąrašas. Tačiau jis nėra išsamus. Civilinio proceso kodekso 510 straipsnio antra dalis numato, kad kai kurių kategorijų ypatingosios teisenos bylose paduodamas skundas. Taigi, čia nėra trečiųjų asmenų instituto, ieškinio ir priešieškinio, taikos sutarties institutų. Teismas, nagrinėdamas tokias bylas, sprendimu netaiko atitinkamų gynimo būdų, o apsiriboja tik pareiškėjo prašymo sprendimu.

Natūraliai kyla klausimas, kodėl būtent teismas, o ne kita institucija sprendžia šiuos ne ginčo klausimus. Nustatant atitinkamų ne ginčo klausimų priklausomumą teismui, daugiausia remtasi motyvu, jog teismo procesas labiausiai pritaikytas neakivaizdiems faktams nustatyti, todėl ir yra tikslingiausia šias bylas priskirti teismo kompetencijai.

Kita vertus, faktai, kuriuos nustato ir patvirtina teismas, nagrinėdamas šias bylas, ypač svarbūs, nes jų pagrindu atsiranda, pasikeičia ar nutrūksta atitinkami teisiniai santykiai. Teismo sprendimas iš esmės yra patikimesnis teismo patvirtintus faktus įteisinantis dokumentas nei atitinkami kitų institucijų aktai. Tad ypatingą teisena geriau apsaugomi privatūs asmenų interesai. Be to, nagrinėdamas šias bylas, pavyzdžiui, įvaikinimo (Civilinio proceso kodekso 32 skirsnis), teismas saugo ir viešąjį interesą, patikrindamas, ar įvaikinimas tikrai atitinka vaiko interesus.⁹²

Civilinio proceso teisės teorijoje pripažįstama, jog ypatingosios teisenos bylos iš esmės nėra „grynai teisminės“. Pavyzdžiui, asmens pripažinimas mirusiu ar nežinia kur esančiu, fizinio asmens pripažinimas neveiksniu ar ribotai veiksniu ir kiti klausimai, kurie sprendžiami teismo ypatingosios teisenos normų nustatyta tvarka, galėtų būti sprendžiami

⁹² MIKELĖNAS, V. *Civilinis procesas*. Vilnius: Justitia, 1997, p.174.

vykdomosios valdžios institucijų. Tačiau atsižvelgiant į sprendžiamų klausimų svarbą bei teismo kaip nepriklausomos institucijos priimamų sprendimų reikšmę tokių klausimų sprendimas įstatymų leidėjo nuožiūra yra perduotas teismų kompetencijai. Teismas, spręsdamas ypatingosios teisenos bylas, veikia jau ne kaip „nepriklausomas ginčų sprendimo arbitras“, bet kaip materialinių teisės normų įgyvendinimo „administratorius“.⁹³

Tačiau civilinio proceso teisės specialistai pritaria Vokietijos Konstitucinio Teismo nuomonei, kuris konstatavo, jog Vokietijos Konstitucijos nuostata, kad teisingumą vykdo tik teismas, nedraudžia teismo valdžiai priskirti ir kitų, su teisingumo vykdymu susijusių funkcijų.⁹⁴

Vadovaudamasis tardomojo proceso principu, teismas, nagrinėdamas bylą Civilinio proceso kodekso V dalyje nustatyta tvarka, t. y. ypatingąja teiseną, turi imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išaiškintos bylos aplinkybės. Ši taisyklė įtvirtinta Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio aštuntojoje dalyje.

Tokia įstatymo norma taip pat taikoma nagrinėjant bylą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo. Pagal šią įstatymo normą byloje dalyvaujantys asmenys neatleidžiami nuo pareigos nurodyti faktus ir įrodymus, juos rinkti ir pateikti (Civilinio proceso kodekso 42 straipsnio ketvirta dalis, 135 straipsnio antra dalis, 226 straipsnis). Kartu tai reiškia ir teismo pareigą nustatyti ir įtraukti dalyvauti byloje visus ja suinteresuotus asmenis, pasiūlyti byloje dalyvaujantiems asmenims pateikti papildomus įrodymus ir nustatyti terminą jiems pateikti, taip pat kai yra būtina, išreikalauti tyrimo medžiagą, išvadas ir įrodymus, turinčius reikšmės bylai teisingai išspręsti.⁹⁵

Jeigu materialiajai tiesai byloje nustatyti įrodymų byloje ir jų neįmanoma surinkti, teismas netenkina prašymo. Teismas nagrinėdamas faktinį bylos aspektą, nėra saistomas byloje dalyvaujančių asmenų pateiktų įrodymų, o pateiktų įrodymų teisingumą nagrinėdamas bylą, teismas taip pat turėtų patikrinti.

Atsižvelgiant į šią nuostatą, reikėtų pripažinti, kad ypatingosios teisenos atveju netaikomas ir ieškinio pripažinimo institutas. Kaip jau buvo minėta, aptariant ypatingosios teisenos vietą civilinio proceso teisėje, pagal 1964 m. Civilinio proceso kodeksą, ypatingosios teisenos bylos, išskyrus tam tikras neesmines išimtis, buvo nagrinėjamos pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles. Tai reiškė, kad be apribojimų veikė dispozityvumo, rungimosi, viešumo, betarpiškumo principai, o tai vertė „teisėją

⁹³ ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2003, t. 37(29); p. 42–49.

⁹⁴ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t. p. 379.

⁹⁵ LAT teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 24 d. nutartis c.b. Nr. 3K–7–111/2006.

„kapituliuoti“ šalių atžvilgiu“, o įgyvendinti viešąjį interesą darėsi, galima sakyti, neįmanoma. Tik išimtiniais atvejais teisėjas buvo įpareigojamas surinkti tam tikrus įrodymus byloje, jeigu tokių nepateikia proceso dalyviai. Dėl nurodytų priežasčių naujajame Civilinio proceso kodekse buvo įtvirtinti nauji principai, įpareigojantys teismą veikti kaip proceso šeimininką, neatsižvelgiant į proceso dalyvių valią ir veiksmus, sistemą.⁹⁶

Naujasis Civilinio proceso kodekso ypatingojoje teisenoje įtvirtina nuostatą, kad procesas ypatingojoje teisenoje gali būti pradedamas ne tik suinteresuotam asmeniui padavus pareiškimą, bet ir teismo iniciatyva. Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad bylų nagrinėjimas pradedamas gavus pareiškėjo pareiškimą, o 505 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teismo pareiga, priėmus sprendimą pripažinti pilnametį asmenį neveiksnium arba ribotai veiksnium, savo iniciatyva pradėti nagrinėti bylą dėl globos ar rūpybos šiam asmeniui nustatymo, globėjo ar rūpintojo paskyrimo ir pan.

Nagrinėdamas bylą ypatingosios teisenos tvarka, teismas privalo patikrinti visas aplinkybes, galinčias turėti įtakos sprendimui. Teismas, neapsiribodamas byloje pateikta medžiaga ir neatsižvelgdamas į ginčą dėl teisės, išsiaiškina visas, jo nuomone, esmines bylos aplinkybes, t. y. teismas įpareigojamas nustatyti objektyvią tiesą.⁹⁷

1.4.1. Byloje dalyvaujantys asmenys

Ypatingosios teisenos byloje visi dalyvaujantys asmenys yra laikomi viena šalimi. Todėl čia nėra vartojamos ginčo teisenai būdingos ieškovo, atsakovo ir trečiųjų asmenų sąvokos. Tik kai kurios ginčo bylos priskirtos šiai teisenai su dalyviais, turinčiais priešingus interesus arba priešingi interesai atsiranda bylos nagrinėjimo metu, kai kyla ginčas bylą nagrinėjant ypatingąja teiseną.

Teisės teorijoje skiriama šalis formaliuoju ir materialiuoju požiūriu. Šalis ypatingojoje teisenoje suprantama kitaip nei ginčo teisenoje. Ginčo teisenoje šalimi yra asmuo, pareiškęs ieškinį arba ieškinyje nurodytas kaip atsakovas arba asmuo, kuris savo vardu reikalauja apginti savo ar kito asmens materialiąsias subjektines teises ar įstatymų saugomus interesus. Toks šalies apibūdinimas yra formaliaja prasme

⁹⁶ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t; p. 386.

⁹⁷ ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingoji teiseną naujajame civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*. Mokslo darbai. 2002, t. 28(20); p. 212–218.

Ypatingoje teisenoje šalies sąvoka suprantama materialiaja prasme, čia šalimi laikomas kiekvienas asmuo, kurio teisės ar įstatymo saugomus interesus tiesiogiai veikia priimtas sprendimas.⁹⁸

Tarpukario Lietuvos Civilinės teisenos įstatyme apsaugos teisenos bylose dalyvaujančiais asmenimis buvo pripažįstami pareiškėjai ir suinteresuoti asmenys. Byloje galėjo dalyvauti vienas, du ar keli asmenys.⁹⁹

1964 m. Civilinio proceso kodekse ypatingoji teisena buvo pripažįstama vienašale, todėl joje dalyvavo pareiškėjas ir kiti suinteresuoti asmenys, kurie nebuvo pareiškėjo oponentai, išskyrus bylas, kuriose buvo dvi priešingus interesus turinčios šalys ir buvo sprendžiamas ginčas dėl teisės.

Naujojo Civilinio proceso kodekso 37 straipsnio antroje dalyje pasakyta, kad byloje dalyvaujantys asmenys, be šalių yra ir pareiškėjai bei suinteresuoti asmenys ypatingosios teisenos bylose. Atsižvelgiant į tai galima būtų teigti, kad byloje dalyvaujantys asmenys ypatingosios teisenos atveju yra pareiškėjai, suinteresuoti asmenys, jų atstovai, taip pat kuratorius, jei jis yra paskirtas byloje.

Pareiškėju laikomas asmuo, kurio prašymu ar pareiškimu remiantis pradedama nagrinėti konkreti byla. Pareiškėjo sąvoka Civilinio proceso kodekse nėra pateikiama. Tačiau Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio trečiojoje dalyje pateikiama suinteresuoto asmens sąvoka, pagal kurią suinteresuotas asmuo yra laikomas kiekvienas asmuo, su kurio teisėmis ir pareigomis yra susijusi nagrinėjama byla. Pateiktos pareiškėjo ir suinteresuoto asmens sąvokos nėra tapačios, nes ne kiekvienas suinteresuotas asmuo turi teisę paduoti pareiškimą (prašymą) teismui. Kartais įstatyme pateikiamas baigtinis galimų pareiškėjų sąrašas. Pavyzdžiui, Civilinio kodekso 2.10 straipsnio ketvirtoji dalis nurodo, kad prašymą pripažinti asmenį neveiksniumi turi teisę paduoti jo sutuoktinis, tėvai, pilnamečiai vaikai, globos ar rūpybos institucija arba prokuroras; 484 straipsnio antroje dalyje nurodyta, jog įvaikinimo bylose suinteresuotais asmenimis pripažįstami kiti asmenys, pareiškę norą įvaikinti tą patį vaiką (be pareiškėjo), valstybinė įvaikinimo institucija, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija ir kiti suinteresuoti asmenys.

Trečiųjų asmenų instituto ypatingosios teisenos bylose nėra, nes bylą nagrinėjant ypatingąja teisena visi asmenys, manantys, kad teismo sprendimas paveiks jų teises arba pareigas, vadinami suinteresuotais asmenimis.¹⁰⁰

⁹⁸ NEKROŠIUS, V. Ypatingoji teisena civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškine teisena ir reforma (lyginamoji analizė). *Teisė*. 1999, Nr. 33 (2); p. 50.

⁹⁹ MAČYS, VI. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924. p. 365.

¹⁰⁰ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2003. I t.p.277.

Tarpukario Lietuvoje dėl trečiųjų asmenų dalyvavimo apsaugos teisenos bylose kilo ginčų, tačiau kai kurių kategorijų bylose trečiųjų asmenų dalyvavimas nebuvo draudžiamas, jeigu jų teisės buvo pažeidžiamos. Vl. Mačys dėl trečiųjų asmenų dalyvavimo apsaugos teisenos procese yra pateikęs Rusijos senato paaiškinimą, kuriame buvo sakoma, kad tretieji asmenys gali dalyvauti apsaugos bylose ir teikti skundus dėl teismo nutarimų. Tretieji asmenys neturi teisės teikti tik kasacinių skundų, nes teismo nutarimai apsaugos bylose neatima trečiųjų asmenų teisės reikalauti atstatyti jų pažeistas teises bendraja proceso tvarka.¹⁰¹

1964 m. Civilinio proceso kodekse trečiųjų asmenų instituto ypatingojoje teisenoje nebuvo.

Bylos suinteresuoti asmenys nustatomi remiantis materialine teise. Tačiau ne visada pareiškėjas yra materialiuoju teisiniu atžvilgiu suinteresuotas bylos baigtimi. Tiek prokuroras, tiek globos ar rūpybos institucija, pateikdami atitinkamą prašymą (pareiškimą) teismui, vykdo tam tikrą viešojo pobūdžio visuomenės intereso sergėtojo funkciją, ir byloje priimtas sprendimas neturės visiškai jokios įtakos materialiosioms teisėms ir pareigoms.¹⁰²

Suinteresuoti asmenys dažniausiai išitraukia į jau prasidėjusį procesą pareikšdami teismui atitinkamą rašytinį prašymą, kuris turi atitikti bendruosius procesiniams dokumentams keliamus reikalavimus, kurie nurodyti Civilinio proceso kodekso 111 straipsnyje. Prašyme turi būti nurodyta, kuo pasireiškia asmens teisinis suinteresuotumas bylos baigtimi ir pateikti tai patvirtinantys įrodymai. Jeigu asmuo nori išitraukti į bylą žodiniame teismo posėdyje, prašymas gali būti pareiškiamas žodžiu ir įrašomas į posėdžio protokolą. Suinteresuoti asmenys gali išitraukti į bylos nagrinėjimą prieš teismui išeinant į sprendimų priėmimo kambarį. Suinteresuotas asmuo į konkrečią bylą gali išitraukti ir savo iniciatyva, bet gali būti įtrauktas ir teismo iniciatyva. Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio trečiojoje dalyje sakoma, kad jeigu paaiškėja, jog nagrinėjama byla susijusi su atitinkamo asmens teisėmis ir pareigomis, teismas šaukia jį dalyvauti byloje kaip suinteresuotą asmenį *ex officio*.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, jog bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų suinteresuotais asmenimis įtraukiami tik tie asmenys, kurie turi teisinį interesą dėl prašomo nustatyti juridinę reikšmę turinčio fakto. Jeigu priimtas teismo sprendimas neturės įtakos atitinkamo asmens materialiosioms teisėms ir pareigoms, toks asmuo, net kai yra pareiškėjo prašymas jį įtraukti, neįtraukiamas dalyvauti suinteresuotu

¹⁰¹ MAČYS, Vl. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924.p. 367-368.

¹⁰² LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t; p. 382.

asmeniu byloje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pateikia sąrašą suinteresuotų asmenų bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, tačiau jis nėra baigtinis.¹⁰³

Suinteresuotas asmuo ginčą dėl teisės gali iškelti pateikdamas pareiškimą su savarankiškais reikalavimais arba jo nepateikdamas, bet pareikšdamas atsikirtimus. Kilus ginčui dėl teisės, teismas išnagrinėja bylą ypatingosios teisenos tvarka, taip kaip reglamentuoja Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio septintoji dalis, todėl pareiškėjas ir toliau lieka pareiškėju, o suinteresuotas asmuo – suinteresuotu asmeniu (suinteresuotu asmeniu su savarankiškais reikalavimais, jeigu pateikė atitinkamą pareiškimą).

Proceso dalyviai turi teisę prieštarauti suinteresuotų asmenų išitraukimui arba įtraukimui į procesą, nes tai gali apsunkinti ir pailginti proceso laiką. Tačiau toks prieštaravimas gali būti ginčijamas remiantis tik tuo, kad toks asmuo nėra teisiškai suinteresuotas bylos baigtimi. Teismas turi patikrinti, ar siekiantis išitraukti į procesą konkretus asmuo nėra teisiškai suinteresuotas bylos baigtimi. Jeigu teismas nustato, kad siekiantis išitraukti į bylą asmuo nėra teisiškai suinteresuotas bylos baigtimi, priima sprendimą atsisakyti tenkinti jo prašymą.

Atsisakymas įtraukti asmenį į procesą yra įforminamas rašytine nutartimi ir ji gali būti skundžiama paduodant atskirąjį skundą. Minėtos nuostatos turi užtikrinti visų suinteresuotų asmenų dalyvavimą procese, nes bylos baigtis turės įtakos visų suinteresuotų asmenų teisėms ir pareigoms.

Apibendrinant galima pasakyti, kad ypatingoji teisena yra specifinė, dažniausiai vienašalė teisena. Bylos dalyviai yra pareiškėjai ir suinteresuoti asmenys. Priešingų interesų dalyviai dažniausiai neturi. Bylą nagrinėjant ypatingąja teisena, kilus ginčui, byla baigiama nagrinėti šia teisena, tad bylos dalyviai netampa ieškovais ir atsakovais. Ypatingoje teisenoje gali dalyvauti ir vienas dalyvis, jeigu yra suinteresuotas bylos baigtimi.¹⁰⁴ Kiekvienas proceso dalyvis veikia savarankiškai ir yra nepriklausomas. Nustatant proceso dalyvius, jų veiksnumą, turi būti remiamasi materialine ir procesine teise.

¹⁰³ LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 56 “Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje”.

¹⁰⁴ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2003. I t.p.261.

3.2.2. Procesiniai dokumentai

Civilinio proceso kodekso 5 straipsnio ketvirta dalis, Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio ketvirta dalis sako, kad ypatingosios teisenos bylose paduodami pareiškimai ir prašymai, o ne ieškinys. Šiame straipsnyje pateiktas šalies procesinių dokumentų, kuriais remiantis gali būti pradama byla, sąrašas nėra išsamus. Kai kurių kategorijų ypatingosios teisenos bylose yra paduodamas skundas. Ši nuostata įtvirtinta Civilinio proceso kodekso 510 straipsnio antroje dalyje. Aplinkybę, kad ypatingosios teisenos atveju kalbama apie pareiškimą, prašymą ar skundą, lemia nagrinėjamų bylų pobūdis. Minėta, kad ypatingosios teisenos bylų tikslas paprastai yra ne pažeistos materialiosios subjektinės teisės gynimas (šio principo išimčių labai nedaug- pavyzdžiui, bylos dėl antstolių ir notarų veiksmų), o tinkamas tam tikrų materialiosios teisės normų įgyvendinimas, jų administravimas, tam tikrų sąlygų joms įgyvendinti konstatavimas ir įtvirtinimas, siekiant įtvirtinti tam tikras asmens materialiosios subjektines teises.¹⁰⁵

Ypatingosios teisenos specifika lemia ir tam tikrus prašymo turinio ypatumus, palyginti su ieškinio turiniui keliamus reikalavimus. Pirmiausia, tai prašymas, pareiškimas, kaip ir kiekvienas procesinis dokumentas, turi atitikti bendruosius procesiniams dokumentams keliamus Civilinio proceso kodekso 111 ir 113 straipsniuose nurodytus procesinių dokumentų formos ir turinio reikalavimus bei specialiuosius reikalavimus, jeigu tokie keliami konkrečių kategorijų byloms, pavyzdžiui Civilinio proceso kodekso 447, 450, 455 ir kiti straipsniai.

Jeigu pareiškimo turinys neatitinka šių straipsnių, o jo priedai – Civilinio proceso kodekso 114 straipsnyje ir 135 straipsnio antroje dalyje nustatytų reikalavimų, trūkumai šalinami Civilinio proceso kodekso 115 straipsnyje nustatyta tvarka.

Pareiškimo priėmimo klausimą teismas išsprendžia priimdamas rezoliuciją (Civilinio proceso kodekso 137 straipsnio pirmoji dalis). Teismas, atsisakydamas priimti pareiškimą, priima dėl to motyvuotą rašytinę nutartį (Civilinio proceso kodekso 137 straipsnio trečia dalis). Pareiškimo priėmimas laikomas civilinės bylos iškėlimu (Civilinio proceso kodekso 137 straipsnio pirma dalis, 443 straipsnio antra dalis). Priėmęs pareiškimą, teismas atlieka veiksmus, nurodytus Civilinio proceso kodekso 137 straipsnio šeštoje dalyje ir 225 straipsnyje.¹⁰⁶

¹⁰⁵ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t; p. 384.

¹⁰⁶ LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 56 "Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje".

Ypatingosios teisenos bylose negalima priimti sprendimo už akių, todėl pareiškime pareiškėjas neturi išdėstyti savo nuomonės dėl sprendimo už akių priėmimo, jeigu byloje nebus pateiktas atsiliepimas arba parengiamasis procesinis dokumentas.

Be to, ypatingosios teisenos bylose nėra ieškinio sumos, todėl pareiškime ji taip pat neturi būti nurodoma.

Tam tikros kategorijos ypatingosios teisenos bylos gali būti pradėtos ir teismo iniciatyva, o ne pareiškėjo iniciatyva. Tais atvejais, kai ypatingosios teisenos bylos pradedamos teismo iniciatyva, atitinkamoje nutartyje ar teismo sprendime teismas turėtų nurodyti, kurie asmenys yra įtraukiami į procesą kaip suinteresuoti asmenys, ir įvardinti proceso dalyką.

3.2.3. Teisingumas

Esant ypatingajai teisei, bendrasis teritorinis teisingumas nustatomas vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio dešimtąja dalimi, kurioje sakoma, jog pareiškimai paduodami ne atsakovo, bet pareiškėjo gyvenamosios ar juridinio asmens buveinės vietos apylinkės teismui, atsižvelgiant į Civilinio proceso kodekso V dalyje daromas išimtis.

Įstatyme daromos išimties nurodytos Civilinio proceso kodekso 445 straipsnyje, 449 straipsnio pirmojoje dalyje, 454 straipsnio pirmojoje dalyje, 459 straipsnio antrojoje dalyje, 462 straipsnio pirmojoje dalyje, 480 straipsnio pirmojoje dalyje, 497 straipsnio ketvirtojoje dalyje, 510 straipsnio antrojoje dalyje, 530 straipsnyje, 534 straipsnyje, 543 straipsnio antrojoje dalyje, 576 straipsnio antrojoje dalyje.¹⁰⁷

Svarbu atkreipti dėmesį į ypatingosios teisenos bylų rūšinio (dalykinio) teisingumo specifiką. Kadangi ypatingosios teisenos bylose nėra ieškinio sumos sąvokos, čia nėra aktuali ir Civilinio proceso kodekso 27 straipsnio pirmame punkte nurodyta šimto tūkstančių litų ieškinio sumos riba, nuo kurios visos bylos tampa kaip pirmajai instancijai teisingos apygardos teismams. Apygardos teismai ypatingosios teisenos bylose kaip pirmosios instancijos teismai veikia tik kai tai išakmiai nurodyta įstatyme. Apygardos teismas kaip pirmosios instancijos teismas veiks ir kai nagrinėjant bylą ginčo teiseną kyla klausimas, nagrinėtinas ypatingąja teise.

Jeigu minėtų sąlygų nėra, visos ypatingosios teisenos bylos kaip pirmoji instancija nagrinėja apylinkės teismai.

¹⁰⁷ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t; p. 385.

3.2.4. Pasirengimas teisminiam nagrinėjimui

Pasirengimas teisminiam nagrinėjimui yra viena iš bylos nagrinėjimo stadijų, kuri turi tam tikrų ypatumų nagrinėjant bylas ypatingąja teiseną.

Šie ypatumai atsiranda dėl to, kad, kaip jau minėta, ypatingosios teisenos bylose nėra dalyvaujančių asmenų priešingų interesų.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš savo konsultacijų išaiškino, kad ypatingąja teiseną nagrinėjamosiose bylose teismas turi vadovautis Civilinio proceso kodekso 225 straipsnio antrame ir trečiame punktuose esančiomis nuostatomis, pagal kurias suinteresuotiems asmenims reikia išsiųsti pranešimą dėl atsiliepimo į pareiškimą (prašymą) pateikimo, pareikšto pareiškimo ar prašymo, nustatyto Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio trečioje ir ketvirtoje dalyse, nuorašą ir nustatyti terminą atsiliepimui į jį pareikšti (Civilinio proceso kodekso 142 straipsnio pirma dalis, 443 straipsnio pirma dalis). Minėtame teismo pranešime nenurodoma apie atsiliepimo nepateikimo pasekmes, nes pagal Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio devintą dalį teismas, nagrinėjantis bylas ypatingąja teiseną, neturi teisės priimti sprendimo už akių. Kai yra Civilinio proceso kodekso 227 straipsnio pirmoje dalyje nurodytos sąlygos, taikomas pasirengimo nagrinėti bylą teisme paruošiamaisiais dokumentais būdas, o esant Civilinio proceso kodekso 228 straipsnio pirmoje dalyje nurodytoms sąlygoms turi būti skiriamas parengiamasis teismo posėdis. Jeigu Civilinio proceso kodekso 227 straipsnio pirmoje dalyje, 228 straipsnio pirmoje dalyje nurodytų sąlygų nėra, teismas, gavęs suinteresuotų asmenų atsiliepimus į pareiškimą (prašymą) ar pasibaigus nustatytam atsiliepimų pateikimo terminui ir nusprendęs, kad byla yra parengta nagrinėti teisme, turi teisę, neskirdamas parengiamojo teismo posėdžio ir nenustatydamas pasirengimo bylą nagrinėti teisme paruošiamųjų dokumentų būdu, priimti nutartį skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje (Civilinio proceso kodekso 232 straipsnis).¹⁰⁸

Kalbant apie atsiliepimą į pareiškimą prašymą reikia konstatuoti, kad jo byloje bus reikalaujama tik kai be pareiškėjo yra ir kitų asmenų. Jeigu tokių asmenų nėra, teismas iš karto galėtų skirti parengiamąjį teismo posėdį arba tiesiog skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje.

Ypatingosios teisenos atveju gali ir nebūti nė vienos iš pasirengimo formų. Tam įtakos turi galiojantis tardomasis proceso principas. Teismas, matydamas, kad pareiškus atsiliepimą, padėtis yra pakankamai aiški, arba nusprendęs teismas pats išsireikalauti

¹⁰⁸ LAT 2003 m. birželio 30 d. konsultacija Nr. A3-86 "Dėl kai kurių Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso, Įmonių bankroto įstatymo bei Viešųjų pirkimų įstatymo normų taikymo".

būtinus įrodymus, gali iš karto priimti nutartį skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje. Atkreiptinas dėmesys į tai kad pagal Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio penktą dalį numatyta, jog ypatingosios teisenos bylos yra nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, išskyrus atvejus, kai įstatymas nustato kitaip arba kitaip nusprendžia bylą nagrinėjantis teismas.¹⁰⁹

Svarbu atkreipti dėmesį, jog ypatingosios teisenos bylose negalima priimti sprendimo už akių. Jeigu nepateikiami atsiliepimai ar paruošiamieji procesiniai dokumentai arba neatvykstama į parengiamąjį teismo posėdį, teismas turi teisę arba atidėti bylos nagrinėjimą, arba vadovaudamasis taisykle, jog byloje dalyvaujančių asmenų neatvykimas į teismo posėdį netrukdo nagrinėti bylos, nagrinėti ją toliau.

¹⁰⁹ LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2005. II t; p. 389.

3.3. Bylinėjimosi išlaidų nepaskirstymas ypatingosios teisenos byloje

Ypatingosios teisenos byloje galioja išlaidų nepaskirstymo proceso šalims principas. Taip yra dėl to, kad ši teiseną yra vienašalė ir nėra priešingus interesus turinčių šalių. Čia galioja bendra taisyklė, nustatyta Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio šeštojoje dalyje, pagal kurią bylinėjimosi išlaidos byloje dalyvaujantiems asmenims nėra paskirstomos.

Atkreiptinas dėmesys, jog 1964 m. Civilinio proceso kodekse ši taisyklė tiesiogiai nebuvo nustatyta, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuoja teismų praktiką bylinėjimosi išlaidų nepaskirstyti.¹¹⁰

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, jog tais atvejais, kai byloje nėra ginčo dėl teisės, nėra pagrindo taikyti Civilinio proceso kodekso 113 straipsnio pirmos dalies nuostatų, nustatančių teismo pareigą priteisti šaliai, kurios naudai priimtas sprendimas, iš antrosios šalies išlaidas dalyvavusio byloje advokato ar kito atstovo pagalbai apmokėti. Nesant ginčo dėl teisės, negali būti ir šalių.¹¹¹

Apie tai, kokio dydžio žyminis mokestis yra mokėtinas ypatingosios teisenos byloje, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pasisakė, jog, kai keli pareiškėjai prašo nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, pagal Civilinio proceso kodekso 80 straipsnio pirmosios dalies penktą punktą, kuris numato, kad kiekvienas pareiškimas ypatingosios teisenos byloje apmokamas žyminiu mokesčiu, už pareiškimą ypatingosios teisenos byloje turi būti sumokėtas vieno šimto litų dydžio žyminis mokestis, išskyrus šiame kodekse numatytus atvejus. Ši teisės norma žyminio mokesčio dydį sieja būtent su pareiškimo padavimu. Šiuo atveju žyminio mokesčio dydžiui nedaro įtakos pareiškėjų ar jų prašomų nustatyti juridinę reikšmę turinčių faktų skaičius. Civilinio proceso kodekso XXV, XXVI skyriaus nuostatos išimčių iš Civilinio proceso kodekso 80 straipsnio pirmos dalies penkto punkto nenumato. Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad pareiškimas, kuriuo vienas ar keli pareiškėjai prašo nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą ar kelis tokius faktus, turi būti apmokamas vieno šimto litų dydžio žyminiu mokesčiu. Pažymėtina, jog nurodytas žyminio mokesčio dydis nėra pastovus ir kinta šį mokestį indeksuojant, kai Vyriausybės paskelbtas ketvirčio vartojimo kainų indeksas yra didesnis negu 110 (Civilinio proceso kodekso 82 straipsnio pirmoji dalis).¹¹²

¹¹⁰ SIMAITIS, R. Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese. Vilnius: Justitia, 2007. p. 339.

¹¹¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 23 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-157/2002 m.

¹¹² LAT 2003 m. birželio 12 d. konsultacija "Dėl kai kurių CPK, CPK patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo normų taikymo", Nr. A3-83.

Tačiau praktikoje nagrinėjant bylas ypatingą teisena, gali būti ir išimčių iš šios bendrosios taisyklės, pagal kurią bylinėjimosi išlaidos nepaskirstomos. Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio septintoje dalyje sakoma, kad teismas išnagrinėja bylą ypatingą teisena net jeigu kyla ginčas dėl teisės, o suinteresuoti asmenys gali pateikti pareiškimus su savarankiškais reikalavimais. Taigi tam tikrais atvejais įgyvendinant proceso operatyvumo principą, ypatingą teisena gali būti nagrinėjami ir bylos, kurios turėtų būti nagrinėjamos ginčo teisena ir kuriose kyla ginčas dėl teisės. Atsižvelgiant į tai, atsisakymas paskirstyti bylinėjimosi išlaidas ne visada yra teisingas.

Dalyvaujančiųjų ypatingą teisena nagrinėjamoje byloje asmenų materialinis ir procesinis suinteresuotumas bylos baigtimi gali skirtis, todėl teismui suteikiama teisė įvertinti byloje dalyvaujančiųjų asmenų suinteresuotumą bylos baigtimi ir materialinių teisinių interesų pobūdį bei jais remiantis spręsti dėl bylinėjimosi išlaidų paskirstymo. Tam tikslui Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio šeštoje dalyje nustatyta, kad tais atvejais, kai byloje dalyvaujančiųjų asmenų suinteresuotumas bylos baigtimi yra skirtingas arba jų interesai yra priešingi, teismas gali proporcingai paskirstyti turėtas bylinėjimosi išlaidas arba jų atlyginimą priteisti iš dalyvavusio byloje asmens, kurio pareiškimas atmestas. Proporcingumo principas, įtvirtintas Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio šeštoje dalyje, paskirstant bylinėjimosi išlaidas, kaip tai numatyta Civilinio proceso kodekso 93 straipsnyje bei 94 straipsnyje reiškia, kad bylinėjimosi išlaidų atlyginimas nustatomas atsižvelgiant į tai, kokia dalis asmens reikalavimų patenkinta ir kokia dalis jo reikalavimų atmesta (Civilinio proceso kodekso 93 straipsnio pirma ir antra dalys, 96 straipsnio pirma ir trečia dalys).

Ši nuostata turi būti aiškinama kaip reiškianti bylinėjimosi išlaidų paskirstymą proceso šalims pagal proceso materialinį teisinį rezultatą - teismo sprendimo dėl ginčo esmės palankumą byloje dalyvaujantiems asmenims arba, jeigu vieno iš byloje dalyvaujančiųjų asmenų interesai tenkinami tik iš dalies, vadovaujantis proporcingumo principu.

Jeigu bylinėjimosi išlaidos ypatingosios teisenos bylose yra paskirstomos, be Civilinio proceso 443 straipsnio šeštos dalies, teismas turi taikyti ir kitas bylinėjimosi išlaidų atlygintinumo taisykles.¹¹³

¹¹³ SIMAITIS, R. Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese. Vilnius: Justitia, 2007. p. 339

Išvados

Apibendrinant šiame darbe išanalizuotą ypatingosios teisenos esmės problematiką, galima pažymėti, kad ypatingoji teiseną yra civilinio proceso teisės dalis, kurios normos *lex specialis* kitų civilinio proceso teisės normų atžvilgiu reglamentuoja teismo veiklą užtikrinant įstatymo jam pavestų materialinių subjektinių teisių įgyvendinimą.

Ypatingosios teisenos normų taikymo teismuose praktika formuojasi nuo 2003 m. sausio 1 d., įsigaliojus vadinamam naujam Civilinio proceso kodeksui, ir praktiniu požiūriu jau galime vertinti šios reformos reikšmę, ypatingosios teisenos vietą šiame kodekse.

Ypatingosios teisenos reforma sudaro sąlygas, įtvirtinančias pagrindinių šiuolaikinei ypatingajai teisei keliamų tikslų efektyvų įgyvendinimą. Sukurtos sąlygos tinkamai įgyvendinti materialinę teisę ir sudaro visas būtinas teises prielaidas įgyvendinti šiuo metu ypatingajai teisei keliamus tikslus.

Koncentruoto ir operatyvaus proceso tikslą būtų galima įvardyti kaip ypatingosios teisenos reglamentavimo, užtikrinančio šiai teisei keliamų tikslų, efektyvų įgyvendinimą, įtvirtinimas.

Naujasis Civilinio proceso kodeksas yra pakankamai pritaikytas pasikeitusiems bei naujai susiformavusiems civiliniams, komerciniams, darbo, šeimos ir kitiems teisiniais santykiams. Įtvirtinti aiškūs bylų priskyrimo kriterijai, grindžiami bylų pobūdžiu ir jo nulemtu viešo intereso tokiose bylose buvimu, kuris pasireiškia valstybės pareiga užtikrinti, kad tam tikrų teisinių santykių sąlygų egzistavimas būtų kruopščiai patikrintas, o tikrinančiojo teisės nebūtų varžomos šių teisinių santykių dalyvių valios. Įtvirtintas aktyvaus teisėjo procese statusas, nustatyti aiškūs bylų nagrinėjimo ypatingąja teisei principai.

Kelia abejonių besąlygiškas bylų dėl turinčių juridinę reikšmę faktų nustatymo priskyrimas ypatingajai teisei, blanketinių normų, nukreipiančių į atskirus Civilinio kodekso straipsnius, įtvirtinimas.

Literatūros sąrašas

Teisės aktų:

- 1) Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 64 – 1914).
- 2) Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Vilnius, 2000.
- 3) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Vilnius, 2004.
- 4) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Vilnius, 1994.
- 5) Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso komentaras. Vilnius, 1980.
- 6) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Vilnius, 1964.
- 7) Lietuvos Respublikos notariato įstatymas. Valstybės žinios. 1992, Nr. 28–810.
- 8) Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Žinios, 1995, Nr. 40-987.

Specialiosios literatūros: monografijų, vadovėlių ir kitų leidinių:

- 9) LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2003. I t.
- 10) LAUŽIKAS, E; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2005. II t.
- 11) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I Dalis. Vilnius: Justitia, 2004, p.40.
- 12) MAČYS, VI. *Civilinio proceso paskaitos*. Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924.
- 13) MIKELĖNAS, V. *Civilinis procesas. Antroji dalis. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia, 1997.
- 14) NEKROŠIUS, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2002.
- 15) NEKROŠIUS, V. *Kai kurie bendrieji teoriniai civilinio proceso teisės klausimai*. Teisė, 2002, Nr.43.p. 152-163.
- 16) NEKROŠIUS, V. *Ypatingoji teisena civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškinine teisena ir reforma (lyginamoji analizė)*. Teisė, 1999, Nr.33 (3).
- 17) NEKROŠIUS, V. *Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą*. Justitia, 2003. Nr. 1.
- 18) NEKROŠIUS, V. *Sumarinis procesas Lietuvos civiliniame procese*. Teisė. 2003, Nr.
- 19) SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2007.

- 20) ЖЕРУОЛИС, Ю. Сущность советского гражданского процесса. Вильнюс, 1969.
- 21) ŽERUOLIS, J.; VAITKEVIČIUS, P.; GRUODIS, M. ir kiti. Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1980.
- 22) ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2003, t. 37(29).
- 23) ŽEMKAUSKIENĖ, I. Ypatingoji teisena naujajame civilinio proceso kodekse. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2002, t. 28(20).

Teismų sprendimų:

- 24) LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 26 d. nutartis c.b. Nr.3K-3-304/2006.
- 25) LAT teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 24 d. nutartis c.b. Nr. 3K-7-111/2006.
- 26) LAT 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 56 “Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje”.
- 27) LAT 2003 m. birželio 30 d. konsultacija Nr. A3-86 “Dėl kai kurių Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso, Įmonių bankroto įstatymo bei Viešųjų pirkimų įstatymo normų taikymo”.
- 28) LAT 2003 m. birželio 30 d. konsultacija “Dėl kai kurių Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso, Įmonių bankroto įstatymo bei Viešųjų pirkimų įstatymo normų taikymo“, Nr. A3-86.
- 29) LAT teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 6 d. nutartis Nr.3K-3-898/2003.
- 30) LAT teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 23 d. nutartis, Nr. 3K-3-1222/2002.
- 31) LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. sausio 23 d. nutartis c.b. Nr. 3K-3-157/2002 m.
- 32) LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. spalio 25 d. nutartis c.b. pagal A.K. pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, Nr. 3K-3-694/99 .Teismų praktika. Nr.12.
- 33) LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 21 d. nutartis c.b. pagal O.B.Z. pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, Nr. 3K-3-87/99. Teismų praktika. Nr.12.

Travaux préparatoires:

- 34) 2001 m. spalio 30 d. aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso IV–VII dalių projekto. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/cgi-in/preps2?Condition1=152966&Condition2>.
- 35) Lietuvos valstybės teisės aktai (1918 02 16 –1940 06 15).-Vilnius: 1996. Prieiga per internetą www.jbblegal.lt/upload/doc/lt/verslo%20aplinkos%20kurimas.pdf.

- 36) Recommendation No(81)7 on measures facilitating access to justice.
http://www.coe.int/t/E/Committee_of_Ministers/Home/Documents/.
- 37) VIKIPEDIJA. Internetinis žinynas. Prieiga per internetą <http://lt.wikipedia.org>.

SANTRAUKA

Magistro darbe “Ypatingosios teisenos esmės problematika” siekiama išanalizuoti ypatingosios teisenos esmę Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse, ginčo ir ypatingosios teisenos tarpusavio sąveiką, dabartiniame Civilinio proceso kodekse nustatytą ypatingosios teisenos ir ginčo teisenos reglamentavimą, atskleisti jo turinį ir pagrįsti nuostatų įtvirtinimo būtinumą Lietuvos civilinio proceso teisėje.

Įsigaliojus dabartiniam Civilinio proceso kodeksui, buvo iš esmės reformuotas ypatingosios teisenos procesas pasirinkus germaniškąją ypatingosios teisenos koncepciją. Atsisakius ginčo dėl teisės kaip pagrindinio teisenas atribojančio kriterijaus, Civilinio proceso kodekse įtvirtinta nuostata, draudžianti perduoti ypatingosios teisenos bylą išnagrinėti ginčo teisenos tvarka, jei joje kyla ginčas dėl teisės. Pagrindinis kriterijus, kuriuo remiantis Lietuvos civilinio proceso teisėje atribojama ginčo ir ypatingoji teiseną, yra tikslingumas bei viešojo intereso egzistavimas civiliniuose teisiniuose santykiuose. Įtvirtintas inkvizicinis ypatingosios teisenos proceso modelis su jam būdingais oficialumo, imperatyvumo, riboto viešumo bei žodiškumo principais. Įtvirtintas aktyvus teisėjo statusas nustatant objektyvią tiesą ypatingosios teisenos byloje.

Darbe stengiamasi įvertinti šią įstatymo leidėjo poziciją, remiantis egzistuojančia teismų praktika ypatingosios teisenos bylose. Aptariamos kylančios problemos juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, santuokos nutraukimo bei kai kurių kitų kategorijų bylose. Darbe nagrinėjamos ypatingosios teisenos ir ginčo teisenos santykis atskleidžiant pagrindinius šių teisenų skirtumus, kurie pasireiškia analizuojant procesinių dokumentų, teisėjo vaidmens, išlaidų bei teisingumo aspektus.

SUMMARY

In the master's thesis titled "The issue of essence of the particular proceeding" is being tried to analyse the main features of the particular proceeding in Lithuanian Republic Civil Process Code, the interaction between disputes and particular proceeding, the interaction between those both proceedings, the innovation in the present Civil Process Code, which are related with the regulation of dispute and particular proceeding, to analyze innovation in detail, to exhibit its purport and to give a proof of the fixation of the attitudes in the Lithuanian Civil Process Law.

While the present Civil Process Code took effect, the particular proceeding process was reformatted with the choice of the Germanic particular proceeding conception. Having rejected the dispute for law as the main criteria, which delimitates proceeding, in Civil Process Code the attitude is fixed, which prohibits to transfer particular proceeding case to a judge by the dispute proceeding method if the dispute for law (right) arises in it. The main criteria, as the ground of which in Lithuanian Civil Process Law the dispute and particular proceedings are delimited and the public interest and expediency exist in civil legal regulation. There is consolidated inquisitorial model of particular proceeding with the official, imperative principles, also with the principles of limited publicity and of literal character, which are characteristic to this model. There is also consolidated judge's active statute, ascertaining the objective truth in the cases of the particular proceeding. In the masters theses was tried to estimate the position of legislator, on the ground of the existing practice of courts in the cases of particular proceeding.

Also, the main problems, which arise in cases, related with the ascertainment of facts having legal importance, marriage termination and in cases of other categories are discussed. In the master's theses the proportion between particular proceeding and dispute proceeding is analysed, disclosing the main differences which appear while analyzing the aspects of the process documents, the role of judge and the court and jurisdiction.

Ypatingoji, ginčo, teisenā, sąveika, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, teisė, reformuota, ginčas dėl teisės, kriterijus, nuostata, byla, atribojimas, tikslingumas, viešojo intereso egzistavimas, civiliniai teisiniai santykiai, objektyvi tiesa, teismų praktika.

Particular, dispute, proceeding, Lithuanian Republic Civil Process Code, law, reformatted, the dispute for law, criteria, attitude, case, delimited, expediency exist, public interest, civil legal regulation, objective truth, practice of courts.

disputes and particular proceeding, the interaction between those both proceedings, the innovation in the present Civil Process Code, which are related with the regulation of dispute and particular proceeding, to analyze innovation in detail, to exhibit its purport and to give a proof of the fixation of the attitudes in the Lithuanian Civil Process Law.

While the present Civil Process Code took effect, the particular proceeding process was reformatted with the choice of the Germanic particular proceeding conception. Having rejected the dispute for law as the main criteria, which delimitates proceeding, in Civil Process Code the attitude is fixed, which prohibits to transfer particular proceeding case to a judge by the dispute proceeding method if the dispute for law (right) arises in it. The main criteria, as the ground of which in Lithuanian Civil Process Law the dispute and particular proceedings are delimited and the public interest and expediency exist in civil legal regulation. There is consolidated inquisitorial model of particular proceeding with the official, imperative principles, also with the principles of limited publicity and of literal character, which are characteristic to this model. There is also consolidated judge's active statute, ascertaining the objective truth in the cases of the particular proceeding. In the master's theses was tried to estimate the position of legislator, on the ground of the existing practice of courts in the cases of particular proceeding.

Also, the main problems, which arise in cases, related with the ascertainment of facts having legal importance, marriage termination and in cases of other categories are discussed. In the master's theses the proportion between particular proceeding and dispute proceeding is analysed, disclosing the main differences which appear while analyzing the aspects of the process documents, the role of judge and the court and jurisdiction.

